

sterilitatem, scaturientis inde sacri liquoris humore, ad fructum Deo dignum proferendum, renoves, quique, superba stultorum dogmata ad angularem illum lapidem diligenti examine confutans, eliminans. Quid, dum hæc cogito? Num felix, o Rothomagensium civitas, quæ tantum cum archiepiscopo rectorem meruisti? Gravati animi cordis excessus? Accede cum fiducia, et dulce pharmakon, ut rarus, ita prudens medicus offeret. Ea est enim apud te, aut nusquam, recuperandæ salutis ratio, si mentem simplicem attuleris. Felix rursus mihi appellanda es, quæ, huius viri dignis ornatisque declamationibus erudita, plane Christianam veraniquè innocentiam puritatem retines. Illa enim (si qua fuit in te) vis orandi concionandique facultas, nisi ad eas exercitationes non tam regio favore quam suis id postulanti bus meritis delegatus fuisset, salvo cuiusque jure loquar, pene exaruisset. Quod si enim retines corpore, diffusa per orbem Ecclesia sentit præsentem absentis discipuli fidem, doctrinam miratur, gaudet se fortissimum in eo propugnaculum reperisse. Hæc, ut ad te, vir ornatissime, revertar, mecum revolvens, ardeo cupiditate incredibili, neque arbitror reprehendenda, ut hoc qualecunque opus suscipias; nam ipsissimum te judicari fore cujus salubri consilio, gravi auctoritate, adducti cæteri sacræ theologiæ professores meæ expectationi facerent satis, et idem opusculum typis commendatum iri, vel libenter admitterent. Erit revera non alienum a tua dignitate, quod ipsis etiam regibus est honestissimum, si hoc ipsum contra domesticos Christianæ veritatis hostes defendere studueris, mihi quoque (citra fastum dixerim) gloriosum si meis ineptiis motus, ad multorum utilitatem divulgandam susceperis. Verum me, auxilium egregiumque facinus aggredientem (ut qui te Christianæ puritatis, ac totius litteraturæ unicum specimen, eisdem ineptiis conabar allicere), pudor quidam subrusticus hactenus deterruit. Sed gaudeo plane id fortunam attulisse quod novum hunc temporeque natum Christianæ veritatis defensorem, novus saluator, apud tantum virum (vel hæc præfatiuncula) commendarem. Novum dixi, propter eos qui vel Desiderii Erasmi, vel nescio cuius opera hoc jam editum esse mentiuntur, certe non exstat. Sed ne nullis nauseam provochem, auctoris vitam sciens prætereo, rem et Deo et hominibus gratissimam facturum si tua auctoritate, opera, consilio, etiam gratia, libellum ob Christianæ veritatis defensionem, semel in lucem emiserim. Eoque flagrantius urget huius rei desiderium quo et vim patientibus contra hæreseos inveteratæ falsa dogmata, fidem faciat testis Barhatus, et ad eorum qui hactenus pugnant, subsidium inconcussus miles, hostium tela in suos auctores rejiciat. Et quanvis hoc ipsum zelo fidei motus prosequar, non tamen is sum qui nesciam quosdam fore qui memet temerarium clamitabunt quod, rudis bonarumque artium expertus, hoc opusculum, apud tantum virum, commendandum susceperim, cujus etiam ipsa litterarum elementa mihi adoranda sint. Verum falsone an merito id fiet, tuum erit iudicium. Ego vero cuncta lætus susque deque feram, si laborem probaveris. Sin indignus te videbitur, ab optimo certe ac deditissimo tibi animo et sincere et jucunde susceptum putes. Vale.

Ex ædibus nostris Beccensibus, anno D. 1540, pridie Kalend. Febr.

BEATI LANFRANCI

CANTUARIENSIS ARCHIEPISCOPI

DE CORPORE ET SANGUINE DOMINI

ADVERSUS BERENGARIUM TURONENSEM

LIBER.

231 CAPUT PRIMUM.

LANFRANCUS, misericordia Dei catholicus, BERENGARIO catholice Ecclesie adversario.

Si divina pietas cordi tuo inspirare dignaretur quatenus respectu ejus atque anime tue mecum loqui velles, locumque opportunum in quo id competenter posset fieri salubri deliberatione eligeres, multum fortasse tibi, proculdubio autem iis consuleres quos decipis, deceptos vero ac morte preventos in penas aternas transmittis. Etenim cooperante Spiritu, qui ubi vult spirat, evenit e duobus alterutrum, videlicet ut aut tu ipse, deponito superbie fastu quo plenus contra orbem terrarum sentire cœpisti, auctoritati totius sanctæ Ecclesie rectisque sanctarum Scripturarum expositionibus acquiesceres, et sic te ac sequaces tuos de tenebris erroris ac profundo iniquitatis erueres, aut, te in tua pertinacia persistente, ipsi auditis rationibus miserante Dno respiscerent, et ad veram fidem, quam sancta Ecclesia prædicare non cessat, consilio meo

A redirent. Sed quia elegisti pravitatem, quam semel imbibisti, clandestinis disputationibus apud imperitos tueri, palam autem, atque in audientia sancti concilii orthodoxam fidem non amore veritatis, sed timore mortis confiteri, propterea refugis me, refugis religiosas personas, quæ de verbis tuis ac meis possint ferre sententiam. In quarum præsentia de nulla re te audire tecumque conferre libentius vellem quam quod sententias tuis sententiis commodas plectenda temeritate confingis, easque seu studio nocendi, seu ignorantia veri, sacris doctoribus attribuis dicens: Hoc vel hoc in illo, seu illo opere testatur Augustinus, Gregorius, Hieronymus, vel quilibet eorum quos in arce auctoritatis positos Ecclesia Christi insigniter veneratur. Ibi enim conquireret omnis versuta tergiversatio, cum sacri codices te audiente legerentur, vel tibi ad legendum in manus traderentur, coelestique lampade splendidius eniteret quædam, quæ de Scripturis sanctis te sumere nonnunquam dicis; aut penitus esse falsa,

aut aliqua ex parte, prout ratio tui negotii postulat, A
depravata. Per quam diabolicam fallaciam ignaras
divini mysterii mentes tibi que credulas invadis,
decipis, subruis. tanto iniquior quanto in malo pro-
posito ad eorum qui tibi in Christo fratres sunt
subversionem et scandalum pertinacior, parvipon-
derans verba Domini comminantis ei qui de pusillis
suis aliquem scandalizat (*Math. xviii, 6*), nec satis
tremens increpationem Apostoli, ad superbam Co-
rinthiorum gentem scribeutis et dicentis : *Sic autem
peccantes in fratres, et percutientes conscientiam
eorum infirmam, in Christum peccatis (I Cor. viii,
13)*. Quo peccato plurimum detineris, subvertens
eos qui, nescientes tibi resistere, contemplantur ea
quæ videntur, non ea quæ non videntur. Sed firmum
fundamentum Dei stat immobile, habens signacu-
lum, quo discedit ab iniquitate, quia invocat nomen
Domini, nequaquam sine gravi scandalo ferens
quod non es contentus **232** ut perversus perversa
dicas, nisi etiam prava scripta per pravos discipu-
tus tuos in diversas regiones transmittas. Et cetera
quidem a beatæ memoriæ Nicolao, totius Christiani
nominis summo pontifice, et a centum tredecim
episcopis Romæ audita, examinata atque damnata
sunt. Tu quoque inclinato corpore, sed non humili-
ato corde, ignem accendisti, librosque perversi
dogmatis in medio sancti concilii in eum coniecisti.
jans, per id quod rebus omnibus incomparabiliter
majus est, fidem, a Patribus qui presentes erant
traditam, inviolabiliter te servaturum, veteremque
doctrinam tuam de corpore et sanguine Domini, ab
illa die, aliis non prædicaturam. Hujus propositi
sacrilegus violator contra præfatam synodum, contra
catholicam veritatem, contra omnium Ecclesiarum
opinionem scriptum postea condidisti, cui in hoc
opusculo, confusus de Christi misericordia, respon-
dere disposui. Et ut evidentius appareat quid tu
dicas, quid ego respondeam, alterutras sententias vi-
caria nostrorum nominum positione distinguam.
Nec ad omnia responsurus sum, quia spinis rosas
interseris, et albis atque nigris coloribus phantasma
tuum depingis, quædam etiam dicis quæ nihil perti-
nent ad propositum quæstionis. Compensatio autem,
in quantum potero, operam dabo. In talibus enim
naniis nollem vitam deterere, si populum Dei anti-
quam vermitteres pacem habere.

CAPUT II.

BERENGARIUS : « Scriptum Humberti Burgundi
quem fecerant Romæ episcopum cardinalem, quod
scripsit contra catholicam veritatem, quod infe-
rius patebit, ut cogeretur illud Berengarius, et
quasi prosteri errorem ineptissimi Burgundi. »

LANFR. Humbertum virum fuisse religiosum, fide
Christiana et sanctissimis operibus perseverantissi-
me decoratum, scientia divinarum ac sæcularium
litterarum apprime eruditum testantur omnes qui
vel propria experientia eum noverunt, vel ab aliis
qui ipsum experti sunt, ejus cognitionem acceperunt.
Huc, non de Burgundia, sed de Lotharingia san-

ctus Leo Romam traduxit, ad prædicandum Sicilia
verbum Dei archiepiscopum ordinavit, postea vero
sancta Romana Ecclesia præsullem sibi cardinalem
constituit. Quo in loco positus taliter vixit, taliter
docuit ut de fide vel doctrina ipsius nec saltem sini-
stræ suspicionis fama aliquando exorta sit. Hujus
rei testis est tota fere Latinitas. quæ pro excellentia
apostolicæ sedis, cujus conciliis et consiliis semper
aderat ac præerat, eum ignorare non potuit. Qui si
etiam Burgundus esset, insipienter tamen arrogan-
tia tua nomen suæ gentis pro infamia sibi ascribe-
ret, cum Spiritus Domini ubi vult spiret (*Joan. iii,
8*), et quem vult aspiret, et Dominus sit terra, et uni-
versi qui habitant in ea (*Psal. xxiii, 1*), et princeps
apostolorum dicat : *In veritate comperi quoniam non
est personarum acceptor Deus, sed in omni gente,
qui timet eum et operatur justitiam acceptus est illi
(Act. x, 34, 35)*. Item doctor gentium ad Galatas :
Deus personam non hominis accipit (Gal. ii, 6). Quem
dum contra catholicam veritatem scripsisse asseris,
non ipsum solum, sed et Romanos pontifices, Ro-
manam Ecclesiam multosque sanctos Patres redar-
guis, incurrisque in illud quod beati doctores, si
non eisdem verbis, eisdem tamen sententiis multis
in locis concorditer astruxerunt, hæreticum esse
omnem hominem qui a Romana et universali Eccle-
sia, in fidei doctrina, discordat. Evenitque tibi justo
Dei judicio ut qui alios esse hæreticos astruere con-
naris, tu ipse in hæresim devolutus, esse hæreticus
convincaris.

C BERENG. « Anathematizo omnem hæresim, præci-
pue eam quæ astruere conatur panem et vinum,
quæ in altari ponuntur, post consecrationem so-
lummodo sacramenta esse, et non verum corpus
Christi et sanguinem. »

LANFR. Principium hujus tui jurisjurandum pro-
pterea, ut opinor, hic non inseruisti, ut lectores tui
putarent hæc verba non esse tua, sed venerabilis
Humberti episcopi. Nec id injuria. Nam quia hære-
tica esse pertinaciter probare contendis, si manifeste
tua diceres, manifeste te ipsum hæreticum compro-
bares. Sed ne quis nescius Romani concilii indis-
cretam de negotio ferat sententiam, principium
ejus medium atque finem simul hic apponam.

D « Ego Berengarius, indignus diaconus Ecclesiæ
Sancti Mauricii Andegaveusis, cognoscens veram
catholicam et apostolicam fidem, anathematizo
c omnem hæresim, præcipue eam de qua hactenus
c infamatus sum, quæ astruere conatur panem et
c vinum quæ in altari ponuntur, post consecratio-
c nem solummodo sacramentum, et non verum
c corpus et sanguinem Domini nostri Jesu Christi
c esse, nec posse sensualiter in solo sacramento
c manibus sacerdotum tractari, vel frangi, aut fide-
c lium dentibus atteri. Consentio autem sanctæ
c Romanæ et apostolicæ sedi, et ore et corde pro-
c fiteor de sacramentis Dominicæ mensæ eam fidem
c tenere quam dominus et venerabilis papa Nico-
c laus, et hæc sancta synodus auctoritate **233**

« evangelica et apostolica tenendam tradidit, mihi-
 « que firmavit; scilicet panem et vinum quæ in
 « altari ponuntur, post consecrationem non solum
 « sacramentum, sed etiam verum corpus et sangui-
 « nem Domini nostri Jesu Christi esse, et sensua-
 « liter non solum sacramento, sed in veritate ma-
 « nibus sacerdotum tractari, frangi et fidelium den-
 « tibus atteri, jurans per sanctam et homousion
 « Trinitatem, et per hæc sacrosancta Christi Evan-
 « gelia. Eos vero qui contra hanc fidem venerint,
 « cum dogmatibus et sectatoribus suis æterno ana-
 « themate dignos esse pronuntio. Quod si ego ipse
 « aliquando aliquid contra hæc sentire aut prædi-
 « care præsumpsero, subjaccam canonum severitati.
 « Lecto et perlecto sponte subscripsi. »

Ad hæc Gregorii septimi tempore cum in templo B
 Salvatoris de his sermo haberetur, quorundam tui
 similitum stipatus agmine, erroris magister perseve-
 rabas. Tum cœlestis Patris Spiritu in animum in-
 stillante reversus, speratam veniam apostolica
 miseratione consecutus es, jurans et ea quæ se-
 quuntur.

« Ego Berengarius corde credo et ore confiteor
 « panem et vinum, quæ ponuntur in altari, per
 « mysterium sacræ orationis et verba nostri Re-
 « demptoris substantialiter converti in veram, et
 « propriam, vivificatricem carnem et sanguinem
 « Jesu Christi Domini nostri, et post consecratio-
 « nem esse verum corpus Christi, quod natum est
 « de Virgine, et quod pro salute mundi oblatum in
 « cruce pependit, et quod sedet ad dextram Patris;
 « et verum sanguinem Christi, qui de latere ejus
 « effusus est, non tantum per signum et virtutem
 « sacramenti, sed in proprietate naturæ et veritate
 « substantiæ, sicut in hoc brevi continetur, et ego
 « legi, et vos intellexistis. Sic credo, nec contra hanc
 « fidem ulterius docebo: sic me Deus adjuvet, et
 « hæc sacra Evangelia. »

Postea præcepit idem pontifex tibi Berengario,
 ex auctoritate Dei et sanctorum apostolorum Petri
 et Pauli, ut de corpore et sanguine Domini ulterius
 cum aliquo disputare non præsumeres, excepta
 causa reducendi ad hanc fidem eos qui per tuam
 doctrinam ab ea recesserant.

Cum autem sub Nicolao venisses Romam, fretus D
 iis qui plus impensis a te beneficiis quam ratione a
 te audita opem tibi promiserant, non ausus defen-
 sare quod antea seuseras, postulasti Nicolaum
 pontificem ejusque concilium, quatenus fidem quam
 teneri oporteret verbis tibi traderet, scriptura firma-
 ret. Injuncta est hujus rei cura Humberto epi-
 scopo.

Itaque verba fidei superius comprehensa scripsit,
 assensu omnium ad legendum et confitendum tibi
 tradidit. Tu vero acquiescens accepisti. legisti, con-
 fessus te ita credere jurejurando confirmasti, tan-
 dem manu propria subscripsisti.

Nicolaus papa, gaudens de conversione tua, jus-
 jurandum tuum scriptum misit per urbes Italiæ,

A Galliæ, Germaniæ, et ad quæcunque loca fama tue
 pravitatis antea potuit pervenire. Ut sicut Ecclesiæ
 scandalizatæ prius dolebant de te a veritate averso,
 atque ita postea gauderent gratiasque Deo agere
 de reverso atque converso. Cur ergo scriptum hoc
 magis ascribitur Humberto episcopo quam tibi,
 quam Nicolao pontifici, quam ejus concilio, quam
 denique omnibus Ecclesiis quæ id cum debita reve-
 rentia susceperunt, et pro conversione tua Deo gra-
 tias retulerunt? Cur, inquam, nisi quia facilis
 persuades imperitis potuisse unum hominem errare
 quam tot personas, tot Ecclesias? Tibi vero si
 ascripsisses, cum ipsum destruere moliaris, perju-
 rum te esse astruere videris. Sed jam qualiter re-
 darguis videamus.

CAPUT III.

BERENG. « Apparet quia lux in tenebris hæcet, et
 « tenebræ eam non comprehenderunt. »

LANFR. Hoc rectissime in te retorqueri potest.
 Lucet namque lux fidei in tenebris hujus mundi,
 quantum per speculum et ænigma, revelante Deo,
 possumus contueri; verum hanc lucem tenebræ
 mens tua nequit comprehendere, despectis cæteris,
 putans se solam sapientem esse, evanesco in ce-
 gitationibus suis, stulta facta apud Deum.

BERENG. « Quia veritatis inimicus, velit notit,
 « veritatem asserat. »

LANFR. Parum videris attendere quid dicas. tan-
 tum ut servum Dei illatis opprobriis in contemptum
 adducas.

Assertorem Veritas, tam volentem quam nolentem,
 inimicum pariter constituit veritatis. Quisquis au-
 tem veritatem asserit, aut volens, aut nolens id
 agit. Nihil enim medii poterit reperiri. Omnis igitur
 assertor veritatis, te auctore, inimicus est veritatis.
 Sed absit. Ipsa namque Veritas assertores suos plu-
 rimum distant nomine in Evangelio vocat, dicas:
Jam non dicam vos servos, sed amicos meos (Joan.
xv, 15); Et alibi: Vos amici mei eritis (Ibid., 14).
 Falsum est ergo assertorem veritatis, tam volentem
 quam nolentem, inimicum constituere veritatis.

BERENG. « Quia, sicut Goliath, proprio Burgundes
 « ense depereat. »

LANFR. Tui moris est alios deprimere, te efferre,
 te jactare, de te magna sentire. 234 Te quidem
 David, Humbertum vero Goliath appellas. Et quidem
 rectius te nominasses Goliath, quia homo arrogan-
 tissimus es, et ea sentis, scribis et loqueris quibus
 tu ipse velut ense proprio jugaleris; illum vero
 David, qui humiliter vixit, humiliter docuit, mem-
 brum Ecclesiæ, pugnans pro Ecclesia, assumens
 scutum fidei et gladium spiritus, quod est verbum
 Dei (*Ephes. vi, 17*).

CAPUT IV.

BERENG. « Erat autem Burgundus in sententiâ,
 « imo vecordia vulgi, Paschastii atque Lanfranci,
 « minime superesse in altari post consecrationem
 « substantiam panis atque vini. »

LANFR. Tempore sancti Leonis papæ, delata est hæresis tua ad apostolicam sedem. Qui cum synodo præsideret, ac resideret secum non parva multitudo episcoporum, abbatum, diversique ordinis a diversis regionibus religiosarum personarum, jussu est in omnium audientia recitari quas mihi de corpore et sanguine Domini litteras transmisisti. Portitor quippe earum legatus tuus, me in Nortmania non reperto, tradidit eas quibusdam clericis; quas cum legissent, et contra usitatissimam Ecclesiæ fidem animadvertissent, zelo Dei accensi quibusdam ad legendum eas porrexerunt, plurimis earum sententias verbis exposuerunt. Itaque factum est ut non deterior de te quam de me fuerit orta suspicio, ad quem videlicet tales litteras destina-veris, putantibus multis me fovere ac favere quæ a te dicerentur, vel gratia qua te diligerem, vel fide qua revera ita esse non dubitanter tenerem. Igitur cum a quodam Remensi clerico Romam perlatas recitator legeret, intellecto quod Joannem Scotum extolleret, Paschasium damnaret, communis de eucharistia fidei adversa sentiret, promulgata est in te damnationis sententia, privans te communione sanctæ Ecclesiæ, quam tu privare sancta ejus communiõne satagebas. Post hæc præcepit papa ut ego surgerem, pravum rumoris a me maculam abstergerem, fidem meam exponerem, expositam plus sacris auctoritatibus quam argumentis probarem. Itaque surrexi, quod sensi dixi, quod dixi probavi, quod probavi omnibus placuit, nulli displicuit. Dehinc declarata est synodus Vercellensis, quæ proximo Septembri eodem præside pontifice est celebrata Verecellis. Ad quam vocatus non venisti; ego vero præcepto ac precibus præfati pontificis usque ad ipsam synodum secum remansi. In qua, in audientia omnium qui de diversis hujus mundi partibus illuc convenerant, Joannis Scoti liber De eucharistia lectus est, ac damnatus, sententia tua exposita ac damnata, fides sanctæ Ecclesiæ, quam ego teneo et tenendam astruo, audita et concordia omnium assensu confirmata. Duo clerici qui legatos tuos se esse dixerunt, volentes te defendere, in primo statim aditu defecerunt et capti sunt. Ab hac sententia nunquam discessit sanctus Leo in omnibus conciliis suis, seu quibus ipse suam præsentiam exhibuit, seu quæ per legatos suos in diversis provinciis congregari instituit. Quæ sententia non effugit successorem quoque suum felicis memoriæ papam Victorem. Sed quidquid de hæc re seu cæteris ipse statuit, statuisse præcepit, hoc etiam iste sua atque omnium conciliorum suorum auctoritate firmavit. Denique in concilio Taronensi, cui ipsius interfuere ac præfuere legati, data est tibi optio defendendi partem tuam. Quam cum defendendam suscipere non auderet, confessus coram omnibus communem Ecclesiæ fidem jurasti, ab illa hora te ita crediturum sicut in Romano concilio te jurasse est superius comprehensum. Porro quid de hac re tempore Nicolai gestum sit, breviter supra

A reseravi. Digrediendo hæc ideo dixi, quia dixisti: Erat autem Burgundus in sententia vulgi, Paschasii, atque Lanfranci. Nam cum catholica Ecclesia dividatur in clericalem ordinem atque laicalem, clericalis vero ordo consistat in episcopis ac reliquis Christi sacerdotibus, aliisque diversarum dignitatum ecclesiasticis personis, hos autem omnes, præter paucissimos schismaticos, hanc fidem tenere manifestissimum sit, rectius dixisses: Erat autem Burgundus in sententia catholice Ecclesiæ, sed non in mea, meorumque sequacium, qui malimus nos ab ea superbe separare, et contra ad nostram perniciem schisma facere quam humiliter membra ejus esse, et communem cum ea fidem salubriter retinere. Hoc revera dixisses, si amator veritatis servator et justitiæ existisses, si, abjecto inanis gloriæ appetitu, peccata tua confiteri quam tueri maluisses.

Quod vero sententiam qua panem in veram Christi carnem, et vinum in verum Christi sanguinem converti credimus, vecordiam nominas; de hac re opportunius tibi respondebo, cum fidem hanc, auctore Deo, divinis auctoritatibus et manifestis rationibus veram esse monstravero. Porro autem quod dicis, Erat autem Burgundus in sententia vulgi, Paschasii, atque Lanfranci, me etiam cum vulgo deputas, certissimum **235** habeto tu, indubitanter credant amici mei, atque Ecclesia Christi, quasi etiam deesset mihi auctoritas, atque ratio, quibus fidem meam tueri possem: mallem tamen cum vulgo esse rusticus et idiota catholicus quam tecum existere curialis atque facetus hæreticus. Sed si Dominus Deus te atque me in audientia sancti concilii dignaretur conjungere, de pietate ejus confido quia mutares verba, mutares sententiam.

BERENG. « Quam sententiam superioribus suis verbis ille ipse deiecit, nec attendit. »

LANFR. Dum insatiabili odio illum insequeris, te ipsum turpiter infamare minime erubescis. Quisquis enim contraria jurat, necesse est in alterutro perjurii crimen incurrat. Ergo, cum verba ad jurandum tibi tradita inter se contraria esse astruas, manifesta voce perjurum te esse impudenter proclamans. O infelix homo! o miserrima anima! cur te credere jurabas, quæ tantopere inter se dissidere intelligebas? nonne præstabat, si veram fidem te habere putabas, vitam honesta morte finire quam perjurium facere, perfidiam jurare, fidem abjurare? Sed absit ut scriptura sancti concilii aliqua inter se contrarietatis oppositione dissideat, si, remoto calumniandi studio, diligens lector ad intelligendum curam impendat! Et hoc posterius patebit.

CAPUT V.

BERENG. « Qui enim dicit: Panis et vinum altaris solummodo sacramenta sunt; vel panis et vinum altaris solummodo sunt verum Christi corpus et sanguis, modis omnibus panem et vinum superesse constituit. »

LANFR. Nihil horum Romana synodus credendum

esse decrevit, nec Humbertus episcopus ad confiteandum vel jurandum horum tibi aliquid tradidit. Prior quidem sententia, per quam dicitur: Panis et vinum altaris solummodo sacramenta sunt, tua est, tuorumque sequacium. Posterior vero quæ enuntiat: Panis et vinum altaris solummodo sunt verum Christi corpus et sanguis, nullius hominum est. Nam et tu veritatem carnis ac sanguinis negas, et Ecclesia Christi, sic panem in carnem, vinum credit converti in sanguinem, ut tamen salubriter credat et veraciter recognoscat sacramentum esse Dominicæ passionis, divinæ propitiationis, concordiæ et unitatis, postremo assumptæ de Virgine carnis ac sanguinis singula suis distinctisque modis, de quibus suo loco ac tempore evidentius disseretur. In præsentia tantum suscepti ostendere verba Romani concilii, quæ te servaturum jurejurando firmasti, nulla a se invicem contrarietate differre. Arguentibus enim te auicis ac necessariis tuis quod aut non servanda jurare non debuisti, aut jurata servare, infamare soles Nicolaum pontificem reliquosque Patres Romani concilii, videlicet quod, docentes ac scientes contraria, tui fuerunt causa perjurii. Id quoque in hoc opusculo, quod destruendum suscepti, ubique fere laboras efficere; propterea conferenda sunt verba tua verbis eorum.

Nicolaus papa, comperiens te docere panem vinumque altaris, post consecrationem, sine materiali mutatione in pristinis essentiis remanere, concessa tibi, sicut superius dictum est, respondendi licentia, cum non auderes pro tuæ partis defensione aliquid respondere, pietate motus ad preces tuas præcepit tradi scripturam tibi quam superius posui. Ejus principium hoc erat:

« Ego Berengarius anathematizato eam hæresim, de qua hactenus infamatus sum, quæ astruere « conatur panem et vinum, quæ in altari ponuntur, « post consecrationem, solummodo sacramentum, « et non verum corpus et sanguinem Domini nostri « Jesu Christi esse. »

Rectissime id quidem, et ipse præcepit, et syndus assensit, et tu exsecutus es, si labium dolosum in corde et corde locutus non fuisses, si ad pristinum vomitum et ad volubrum luti infeliciter perjurus postea non redisses. Sacrorum namque canonum auctoritate instrui, ut nemo, ab hæresi revertens, ecclesiasticæ communionis particeps esse permittatur, quoadusque perversum dogma vinculo anathematis damnare compellatur. Verum in his verbis, nec verba tua superius posita, nec eorum sententia quisquam poterit invenire. Unde apparet perversorem ac subversorem te esse divinarum litterarum, et ex depravatis fictisque sententiis erroris nebulas spargere imperitis, falsumque esse quod ex falso principio constitit emanare.

CAPUT VI.

BERENG. « Sicut enim qui dicit: Christus est summus angularis lapis, Christum non aufert, Christum esse omnino constituit; ita qui dicit: Panis

« altaris solummodo est sacramentum, vel: Panis « altaris solummodo est verum corpus Christi, panem « in altari esse non negat, panem et vinum esse « confirmat in mensa Dominica. »

236 LANFR. Verum adnecteres, si ignarus veritatis priorem propositionis partem quisquam staret, nisi forte figurato locutionis modo verbum illud proferret. Solemus enim aliquas res illarum rerum, ex quibus efficiuntur, nominibus appellare, quamvis, in aliam naturam translatae, jam non possint esse illud quod sunt res illæ ex quibus probantur effectæ. Sicut beatus Augustinus (in psal. cxlvii) in extremo psalorum explanationis opere, « cristallum » vocat « nivem multorum annorum duratam tempore, et serie sæculorum, » cum nix sit liquida et humida, cristalli vero natura existat dura et sicca. Ac per hoc cum tam diversæ naturæ sicut in utrisque non recte quis cristallum nivem vocaverit, nisi eo locutionis modo quo res effecta materiali solet nomine appellari. Et Creator ex terra creato primo homini in Genesi dicit: *Terra es, et in terram ibis* (Gen. iii, 19). Quasi diceret: Quia factus es ex terra, quandoque fles terra, et reverteris in terram.

Verumtamen, ut dixi, has sententias nemo catholicus recipit, Christiana eas religio non admittit. Nam priorem tuam esse tantum, tuæque sectæ, nemo qui ambigat. Posteriorem vero neque tu recipis, qui carnis ac sanguinis negator existis, neque nos, qui sic utramque fatemur ut tamen multarum et excelsarum rerum figuram ac sacramentum esse maxime abnegemus. Porro similitudo, quam de Domino Jesu Christo et lapide angulari posuisti, te impellit, nos expedit. Sicut enim qui dicit: « Christus est lapis angularis, » non revera Christum lapidem esse constituit, sed propter aliquam similitudinem, quam ad se invicem gerant, ei nomen imponunt; eodem modo cum divina pagina corpus Domini panem vocat, sacra ac mystica locutione id agit, seu, quoniam ex pane conficitur ejusque nonnullas retinet qualitates; seu, quia animam incomprehensibiliter pascendo satiat eique æternæ vitæ substantiam subministrat; vel, quod corpus est Filii Dei, qui est panis angelorum, et in quem, sicut ait princeps apostolorum, *desiderant angeli prospicere* (I Petr. i, 2); seu, aliquo alio modo qui a doctioribus comprehendi potest, a nobis non potest.

CAPUT VII.

BERENG. « Non enim constare poterit affirmatio « omnis, parte subruta; et hoc, sicut dicit beatus « Augustinus in libro De doctrina Christiana: « in « ipsa æternitatis veritate, quæ Deus est, indissolubiliter constat. »

LANFR. Relictis sacris auctoritatibus, ad dialecticam confugium facis. Et quidem de mysterio fidei auditurus ac responsurus quæ ad rem debeant pertinere, malle audire ac respondere sacras auctoritates quam dialecticas rationes. Verum contra hæc

quoque nostri erit studii respondere, ne ipsius artis inopia me putes in hac tibi parte deesse; fortasse jactantia quibusdam videbitur, et ostentationi magis quam necessitati deputabitur. Sed testis mihi Deus est, et conscientia mea, quia in tractatu divinarum litterarum, nec proponere, nec ad propositas respondere cuperem dialecticas quaestiones vel earum solutiones. Etsi quando materia disputandi talis est ut [f., per] hujus artis regulas valeat enucleatius explicari, in quantum possum, per æquipollentias propositionum tego artem, ne videar magis arte quam veritate sanctorumque Patrum auctoritate confidere, quamvis beatus Augustinus, in quibusdam suis scriptis, et maxime in libro De doctrina Christiana, hanc disciplinam amplissime laudet, et ad omnia quæ in sacris litteris vestigantur plurimum valere confirmet.

Denique contra Felicianum hæreticum Arianum contendens (cap. 4), ita hac arte eum conclusit, ut ipse hæreticus, non valens ferre locorum ac syllogismorum implicitas atque implicantes connexiones, publica voce exclamaret dicens: « Aristotelica mecum subtilitate contendis, et omnia quæ a me dicuntur, torrentis more, præcipitas. » Igitur superius volens astruere panem vinumque altaris inter sacrandum essentialiter non mutari, duo quædam pro argumentorum locis assumpsisti, quorum unum tantummodo esse tuum, alterum nullius hominum manifestis rationibus approbavi. In qua re magno vitio prædictam effecisti. Nam quod tuum erat, quaestio erat. Ex eo quippe quaerimus id opprimere atque evertere omnium argumentorum mole, atque impulsu satagimus. Porro nulla quaestio locus esse poterit argumenti. Argumenti quippe locum necesse est, aut per se esse certum, aut certis rationibus approbatum. Quod ergo tantummodo tuum erat, ad probandam rem dubiam assumi minime oportebat. Reliquum vero quod nullius hominum esse consistit, ne id quidem dubiæ rei fidem facere aliqua ratione oportuit. Quis enim certum esse aut certum fieri posse arbitretur quod omnes negant, nullus conficitur? Igitur ne id quidem ad argumentum sumi rationis fuit. Male ergo utrumque posuisti. His tuobus vitiosissimis principiis totam argumentationem tuam identidem repetendo ad finem **237** usque contextis. Ac propterea necesse est vitiosum, nec concedendum esse quidquid ex vitiosis, nec concessis principiis constiterit emanare.

Adhuc alio argumento probare contendis panem vinumque post consecrationem in principalibus permanere essentialis, dicens: « Non enim constare poterit affirmatio omnis, parte subruta. » Ad ejus rei probationem non oportuit inferri particularem negationem, qua de præsentis quaestione nihil colligitur, sed universalem potius, per quam enuntiat, nulla affirmatio constare poterit parte subruta. Age, enim particularis sit negatio tua, non omnis affirmatio constare poterit parte subruta rursus assumptio tua: Panis et vinum altaris solummodo sunt sacra-

mentum, vel panis et vinum altaris solummodo sunt verum Christi corpus et sanguis, utrumque affirmatio est. His duabus particularibus præcedentibus, poterisne regulariter concludere, parte subruta, ea non posse constare? Absit! In nulla quippe syllogismorum figura, præcedentibus duabus particularibus consequenter infertur conclusio ulla. Male igitur eam collocasti. Illud vero perfunctorie non est prætereundum quod præfatæ propositionis tuæ veritatem in ipsa æternitatis veritate, quæ Deus est, indissolubiler constare perhibuisti, idque beati Augustini, De doctrina Christiana, auctoritate firmasti. Et quidem propositio ipsa vera est, veræque propositionis vim suo loco posita obtineret; sed tu male et inefficaciter eam posuisti. Nec ejus magis quam omnium tam rerum quam aliarum propositionum veritas, apud veritatem omnia scientis ac præsentis Dei æternaliter constat, qui et res ipsas in principalibus ac secundis essentiis condidit, easque tam verarum quam falsarum propositionum causas esse disposuit. Verumtamen, in opere De doctrina Christiana, nec hujus propositionis, nec alicujus ejus similis beatus Augustinus aliquo in loco mentionem fecit; quod facile quivis scire poterit, si curet ipsum librum legere, si nunquam legit; vel relegere, si fortasse jam legit. In qua re vehementer miror sive errorem, sive stultitiam tuam. Errorem quidem, si probata testimonia in sacris codicibus aut aliter esse, aut penitus non esse ignoras; stultitiam vero, si ita cæteros recordes existimas ut dictis tuis contra antiquam Ecclesiæ fidem protinus credant, eaque velut sacrosancta indiscussa prætereant.

CAPUT VIII.

BERENG. « Est autem affirmatio; notissimis partibus suis constans, prædicato et subjecto, quæ ita enuntiat: Panis et vinum, quæ in altari ponuntur, sunt solummodo sacramenta; nihilominus quæ ita enuntiat: Panis et vinum, quæ ponuntur in altari, post consecrationem solummodo sunt verum Christi corpus et sanguis. »

LANFR. Eadem te repetere minime pudet; propterea quæ paulo ante posui me etiam replicare oportet. Priorem sententiam tantummodo esse tuam, posteriorem vero nullius hominum superius esse dixi, et ita esse documentis clarioribus approbavi. Nam et tu carnem ac sanguinem negas, in solo sacramento rem totam constituens; et nos sacra neatum fateamur, et tamen utriusque veritatem fideliter ac veraciter confitemur. Quod vero dialectica verba, affirmationem, prædicatum, subjectum, cæteraque in hunc modum tractatui tantæ rei laboras inserere, propter nihil aliud videris id facere nisi ut hac occasione peritum te disputandi imperitis valeas suadere. Nam et tu, sine his nominibus, quod moliris non impariter posses asserere; et nos quæ a te dicerentur sacris solummodo possemus testimoniis abulere.

BERENG. « Susceperat autem Burgundus negare et panem et vinum in mensa Dominica superesse.

« Hoc minime negat, imo omnino panem et vinum **A** erat, hoc vero lux et veritas; illud e caelo, hoc corpus Domini caelorum, ne tantam elementorum in tantarum rerum conversionem mens credere refigeret, subjunxit, dicens (cap. 9): « Quantis igitur uimur exemplis, probemus hoc non esse quod natura formavit, sed quod benedictio consecravit, majoremque vim esse benedictionis quam naturæ, quia benedictione etiam natura ipsa mutatur. » Panem vinumque a natura formari nullus qui ambigat, nemo qui nesciat. De quorum vera in verum corpus Domini conversione non oportere dubitari manifestis ostendit exemplis congruis per similia asserit argumentis, narrans imprimis Moysi virgam in serpentem versam, deinde serpentem in virgam, postea aquas in sanguinem mutatas, debine **B** sanguinem remeasse in aquas. Pluraque in hunc modum. Ad ultimum præmisso illo magno ac singulari miraculo de partu Virginis, inquit: « Et hoc quod conficimus corpus ex Virgine est. » Et ne naturam potentiae divinæ præponeres, quasi non possit Deus cujuslibet rei mutare naturam, occurrit dicens: « Quid hic quaeris naturæ ordinem in Christi corpore, cum præter naturam sit ipse Dominus Jesus partus ex Virgine? » Sextum quoque De sacramentis librum, in quo opere præfatum mendacium eum dixisse mendaciter affirmasti, sic incipit: « Sicut verus est Dei Filius Dominus noster Jesus Christus, non per gratiam quemadmodum cæteri homines, sed per naturam, ita vera caro ejus est, quam accipimus, et verus ejus sanguis est quem potamus. » Paucissima **C** de multis me dixisse sufficiat ut lectores tuarum atque mearum sententiarum perspicaciter agnoscant qua fraude fingis non inventa; qua astutia depravas inventa qua pervicacia in aliud detorquere conaris quæcumque relinquis illæsa. Cui nequitia nulla fere hæreticorum pravitatis a tempore Luciani et Isichii similis existit, quorum uterque propheticas, et evangelicas atque apostolicas Scripturas ad suæ causæ commodum depravavit. Quæque heresis sacras quidem litteras male intellexit, sed tamen sine ulla eversione suo eas statu manere permisit. In quarto vero de sacramentis sermone cum præfatus doctor satageret approbare non esse mirandum, si ea quæ sunt divina potentia in aliud transeant, propterea quod ipsa quoque jubente omnia ex nihilo facta subsistant subjunxit: « Si igitur tanta vis est in sermone Domini Jesu ut inciperent esse quæ non erant, quanto magis operatorius act ut sint quæ erant et in aliud commutentur? » Esse quidem secundum visibilem speciem testatur quæ erant, commutari vero secundum interiorum essentialium in naturam illarum rerum quæ antea non erant. Hoc modo ante et post ipsemet exposuit, diversis quidem verbis, sed non diversis sententiis. Atque hinc arbitror te assumpsisse quod asperius intulisti, quodque tolerabiliter dictum, intolerabiliter exposuisti. In quibusdam tamen codicibus præfata sententia verbis aliis invenitur hoc modo: « Si igitur tanta vis est in sermone Do-

« esse confirmat. »
LANFR. Membrum Ecclesiæ ab Ecclesia discrepare non debuit. Constat enim Ecclesia, toto terrarum orbe diffusa, panem et vinum ad sacrandum proponi in altari, sed, inter sacrandum, incomprehensibiliter et ineffabiliter in substantiam carnis et sanguinis commutari. Quod, suo loco opitulante eo de ejus sacratissimo corpore loquimur, diversis diversorum Patrum testimoniis ita esse nec aliter posse esse monstrabitur. Non tamen panem negat, imo confirmat. Sed panem qui de caelo descendit et dat vitam mundo, panem quem Ambrosius et Augustinus eisdem verbis vocant epiousum, id est *superstantialem*, quia caro Christi omnibus creatis substantiis major existit, omnes creaturas excellentissima dignitate præcellit. Vinum quoque non qualecunque, sed quod hominum, non quidem omnium, sed servorum Dei corda lætificat, quod animas inebriat, et a peccatis purgat.

BERENG. « Dum ita enuntiat: Panis et vinum quæ ponuntur in altari, post consecrationem **238** solummodo sunt verum Christi corpus et sanguis. »

LANFR. Dixit quidam Spiritu Dei plenus: *Os quod mentitur occidit animam* (Sap. 1, 2). Hanc timidam sententiam si timeres, falsam servo Dei calumniam non imponeres. Cætera namque dixit, adverbium *solummodo* nequaquam posuit. Quidquid igitur ex mendacio te mendaciter astruente colligitur, quidquid infertur, necessario totum dispartitur, infirmatur, cassatur. De quo quia in anterioribus satis egi, plura hic dicere transiture ad alia supersedi.

CAP. IX.

BERENG. « Per consecrationem altaris sunt panis et vinum sacramentum religionis, non ut desinant esse quæ erant, sed ut sint quæ erant, et in aliud commutentur quod dicit beatus Ambrosius in libro De sacramentis. »

LANFR. O mentem amentem! o hominem impudenter mentientem! o panem *temeritatem*! Ambrosium testem accire præsumis, quod panis et vinum altaris per consecrationem non desinant esse quod erant, sed commutantur in aliud quod non erant. Et quidem si de sacramentis seu cæteris de quibus Ambrosius scripsit omnes revolvas libros quos Ecclesia in usu habet, tale aliquid ab Ambrosio dictum, taliterque expositum nusquam reperire valebis. Quod si dixisset, præclarissimæ famæ suæ plurimum detraxisset, sibi ipsi contrarius existisset, rem incredibilem credendam esse constituisset. Quis enim compos sui credat rem aliquam converti in aliam, nec tamen in ea parte desinere esse quod erat? Sed veritas ipsa, quæ Deus est, procul semper avertat ut testis veritatis contra veritatem testis existat. Accipe potius quid in libro De mysteriis sive initiandis dicat. Volens enim discrepantiam ostendere inter manna Judæorum et sacrificium Christianorum, per hoc videlicet quia illud umbra et figura

erat, hoc vero lux et veritas; illud e caelo, hoc corpus Domini caelorum, ne tantam elementorum in tantarum rerum conversionem mens credere refigeret, subjunxit, dicens (cap. 9): « Quantis igitur uimur exemplis, probemus hoc non esse quod natura formavit, sed quod benedictio consecravit, majoremque vim esse benedictionis quam naturæ, quia benedictione etiam natura ipsa mutatur. » Panem vinumque a natura formari nullus qui ambigat, nemo qui nesciat. De quorum vera in verum corpus Domini conversione non oportere dubitari manifestis ostendit exemplis congruis per similia asserit argumentis, narrans imprimis Moysi virgam in serpentem versam, deinde serpentem in virgam, postea aquas in sanguinem mutatas, debine **B** sanguinem remeasse in aquas. Pluraque in hunc modum. Ad ultimum præmisso illo magno ac singulari miraculo de partu Virginis, inquit: « Et hoc quod conficimus corpus ex Virgine est. » Et ne naturam potentiae divinæ præponeres, quasi non possit Deus cujuslibet rei mutare naturam, occurrit dicens: « Quid hic quaeris naturæ ordinem in Christi corpore, cum præter naturam sit ipse Dominus Jesus partus ex Virgine? » Sextum quoque De sacramentis librum, in quo opere præfatum mendacium eum dixisse mendaciter affirmasti, sic incipit: « Sicut verus est Dei Filius Dominus noster Jesus Christus, non per gratiam quemadmodum cæteri homines, sed per naturam, ita vera caro ejus est, quam accipimus, et verus ejus sanguis est quem potamus. » Paucissima **C** de multis me dixisse sufficiat ut lectores tuarum atque mearum sententiarum perspicaciter agnoscant qua fraude fingis non inventa; qua astutia depravas inventa qua pervicacia in aliud detorquere conaris quæcumque relinquis illæsa. Cui nequitia nulla fere hæreticorum pravitatis a tempore Luciani et Isichii similis existit, quorum uterque propheticas, et evangelicas atque apostolicas Scripturas ad suæ causæ commodum depravavit. Quæque heresis sacras quidem litteras male intellexit, sed tamen sine ulla eversione suo eas statu manere permisit. In quarto vero de sacramentis sermone cum præfatus doctor satageret approbare non esse mirandum, si ea quæ sunt divina potentia in aliud transeant, propterea quod ipsa quoque jubente omnia ex nihilo facta subsistant subjunxit: « Si igitur tanta vis est in sermone Domini Jesu ut inciperent esse quæ non erant, quanto magis operatorius act ut sint quæ erant et in aliud commutentur? » Esse quidem secundum visibilem speciem testatur quæ erant, commutari vero secundum interiorum essentialium in naturam illarum rerum quæ antea non erant. Hoc modo ante et post ipsemet exposuit, diversis quidem verbis, sed non diversis sententiis. Atque hinc arbitror te assumpsisse quod asperius intulisti, quodque tolerabiliter dictum, intolerabiliter exposuisti. In quibusdam tamen codicibus præfata sententia verbis aliis invenitur hoc modo: « Si igitur tanta vis est in sermone Do-

maï Jesu ut inciperent esse quæ non erant, quanto magis operatorius est, ut quæ erant in aliud commutentur? Quæ litteratura plurimum concordat **239** in sententia cum ea quæ in libro (cap. 9) ab eodem De mysteriis sive initiandis edito, in hæc verba reperitur: « Sermo ergo Christi, qui potuit ex nihilo facere quod non erat non potest ea quæ sunt in id mutare quod non erant. »

CAPUT X.

BERENG. « Sacrificiumque Ecclesiæ duobus constat, duobus conficitur, visibili et invisibili, sacramento et re sacramenti; quæ tamen res, id est Christi corpus, si esset præ oculis, visibilis esset; sed, elevata in cælum sedensque ad dexteram Patris usque in tempora restitutionis omnium, quod scribit apostolus Petrus, cælo devocari non poterit, sicut Christi persona Deo constat et homine. »

LANFR. Caiphas, cum esset pontifex anni illius, verum de Salvatore nesciens prophetavit, dicens expedire magis pro mundo mori unum hominem quam totius mundi perire omnem hominem (Joan. xi, 49-51). Verum quidem dixit, verumtamen quo ejus verbum vergeret ignoravit. Sic et tu, volens loqui contra causam nostram, manifeste quam defendendam suscepimus asseris partem nostram. Hoc est namque quod dicimus, hoc modis omnibus contra te ac sequaces tuos approbare contendimus, sacrificium scilicet Ecclesiæ duobus confici, duobus constare, visibili elementorum specie, et invisibili Domini Jesu Christi carne et sanguine, sacramento et re sacramenti; quæ res (ut verbis tuis utar) est corpus Christi, sicut Christi persona, te quoque auctore, constat et conficitur Deo et homine, cum ipse Christus sit verus Deus, et verus homo, quia omnis res illarum rerum naturam et veritatem in se continet ex quibus conficitur. Conficitur autem, et re etiam teste, sacrificium Ecclesiæ sacramento et re sacramenti, id est corpore Christi. Est igitur sacramentum et res sacramenti, id est, corpus Christi. Christus tamen *resurgens ex mortuis jam non moritur; mors illi ultra non dominabitur* (Rom. vi, 9). Sed, sicut dicit Andreas apostolus, cum vere in terris carnes ejus sint comestæ et vere sanguis ejus sit bibitus, ipse tamen usque in tempora restitutionis omnium in cælestibus ad dexteram Patris integer perseverat et vivus. Si quæris modum quo id fieri possit, breviter ad præsens respondeo: Mysterium fidei credi salubriter potest, vestigari utiliter non potest.

CAPUT XI.

BERENG. « Unde beatus Augustinus in Evangelio: « Quando Christus manducatur, vita manducatur. « Nec quando manducamus, partes de illo facimus. »

LANFR. Beatus Augustinus in Evangelio nihil dixit, quia aliquid in Evangelio dixisse aliquem nusquam legitur præter Dominum, et evangelistas easque personas quæ, pro qualitate rerum et eventu temporum, loqui in Evangelio a scriptoribus Evangelii perhibentur. Scripsit vero prolixum opus, hi-

storialiter exponendo Evangelium Domini secundum Joannem. In quo opere præfata sententia reperitur, quam nos devote suscipimus, et debita reverentia honoramus. quia pro nobis facit, et veritati consonat, ubi ait: *Qui manducat meam carnem, et bibit meum sanguinem, in me manet, et ego in eo* (Joan. vi, 55). « Nec quando manducamus, partes de illo facimus. » Absit enim ut sic intelligamus manducari Christum quemadmodum intellexerunt illi qui, cum audirent dicentem Dominum: *Nisi manducaveritis carnem filii hominis et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis* (Ibid., 54), continuo responderunt: *Durus est hic sermo, et quis potest eum audire?* (Ibid., 61.) Putaverunt namque, sicut præfatus auctor multis in locis dicit, quod in terris degentem Dominum in frustra essent conscissuri, et sic carnes ejus, aut elixas in lebetibus, aut assas in veribus, essent comesuri, aut, si hoc nollent, non possent esse ejus discipuli. Propterea elegerunt abire et jam amplius cum eo non ire. Procul avertat Deus ab Ecclesia sua talem sententiam! Sic nempe in terris immolatum Christum manducamus et bibimus, ut in cælestibus ad dexteram Patris integer semper existat et vivus.

CAPUT XII.

BERENG. « Unde beatus Augustinus, in libro De civitate Dei: « Sacramentum est sacrum signum. » « Signum definit in libro De doctrina Christiana: « Signum est res, præter speciem quam ingerit sensibus, aliud aliquid ex se faciens in cogitationem venire. »

LANFR. Et nos sacramentum, de quo agimus, sacrum esse signum credimus, et credendum suademus. Quo signo, præter speciem quæ se oculis intuentium ingerit, longe aliud valdeque diversum in cogitationem salubriter intelligentium venit. Quid autem illud sit seu potius quæ illa sint breviter superius commemoravi, latius paulo post explicaturus. Verumtamen beatus Augustinus in libro De civitate Dei (lib. x, c. 5, tom. V) non ita abrupte, ut tu dicis, sacramentum sacrum esse signum definit. Nihil vero eo in loco de corpore et sanguine Domini loquebatur, sed tractans de ritu Judaicorum sacrificiorum, quod, per sacrificia quæ viderentur, res invisibiles, per quas humanæ societati ad diligendum Deum proximumque consultitur, significantur, paucis approbatam sententiam conclusit, dicens: « Sacrificium ergo visibile invisibilis sacrificii sacramentum, id est, sacrum signum est. » Quid vero visibile, quid invisibile sacrificium vocaverit, post aliqua his verbis exponit: « Non vult ergo Deus sacrificium trucidati pecoris, sed vult sacrificium contriti cordis. » Et paulo post: « Porro autem misericordia verum sacrificium est. »

CAPUT XIII.

BERENG. « Augustinus in epistola ad Bonifacium episcopum: « Si sacramenta rerum, quarum sacramenta sunt, similitudinem non haberent, omnino sacramenta non essent. » Idem De catechizan-

« dis rudibus : « Signacula quidem rerum divinarum sunt visibilia, sed res invisibiles in eis honorantur; nec sic habenda est species benedictione sanctificata, quemadmodum habetur in usu quoque libet. »

LANFR. Hoc ignorare quisquis nequit, quicumque vel tenuem sacris litteris operam impendit. Sacramenta enim illarum rerum quarum sacramenta sunt semper similitudinem gerunt, sicut in sacramento, de quo hæc quæstio ventilatur, dum frangitur hostia, dum sanguis de calice in ora fidelium funditur, quid aliud quam Dominici corporis in cruce immolatio ejusque sanguinis de latere effusio designatur? Alioquin sacramentum non esset, si tamen sacramenti nomen eo intelligatur modo quo nunc intelligimus, et intelligi a lectoribus seu auditoribus æstimamus. Dicitur namque sacramentum etiam jusjurandum, non quod rei cuiuspiam similitudinem habeat, sed quia supra res sacras alicujus rei confirmatio, vel negatio fiat. Unde beatus Gregorius (epist. 23) in epistola ad Justinum : « Ad beati, inquit, Petri, sacratissimum corpus districta eum ex abundantia fecimus sacramenta præbere. » Dicitur quoque sacramentum alicujus rei sacratio, sicut argumentum dubiæ rei approbatio, fulcimentum casuræ rei sustentatio. Illud vero quod ex libro De catechizandis rudibus assumpsisti, asserens in rebus visibilibus res invisibiles honorandas, nec sic habendam speciem benedictione sanctificatam, quemadmodum non sanctificatam, quid tuæ parti prosit, plane non video; imo magis videtur tuam oppugnare sententiam, nostræ ferre subsidium. Nos etenim in specie panis et vini, quam videmus, res invisibiles, id est Christi carnem et sanguinem, honoramus. Nec similiter pendimus has duas species, ex quibus consecratur Dominicum corpus, quemadmodum ante consecrationem pendebamus, cum fideliter fateamur, ante consecrationem, esse panem vinumque, id est, eas res quas natura formavit. Inter sacramentum vero converti in Christi carnem ac sanguinem, quas utrasque res benedictio consecravit, quamvis beatus Augustinus, in eo libro, non magis loquebatur de hoc sacramento quam de cæteris quæ Christiana consuetudine exerceri jubentur et solemniter exercentur, instruens diaconum quemdam Carthaginensis Ecclesiæ qualiter ipsum quoque rudes de his et de cæteris oporteret instruere.

CAPUT XIV.

BERENG. « Unde beatus Augustinus in epistola ad Bonifacium : « Sicut, inquit, sacramentum corporis Christi secundum quemdam modum corpus Christi est, sacramentum sanguinis Christi secundum quemdam modum sanguis Christi est : ita sacramentum fidei, fides est. »

LANFR. Sacramentum corporis Christi, quantum ad id spectat quod in cruce immolatus est ipse Dominus Christus, caro ejus est, quam, forma panis operam, in sacramento accipimus, et sanguis ejus, quem sub vini specie ac sapore potamus. Caro, vi-

delicet carnis, et sanguis sacramentum est sanguinis. Carne et sanguine, utroque invisibili, intelligibili, spiritali, significatur Redemptoris corpus visibile, palpabile, manifeste plenum gratia omnium virtutum et divina majestate. Quorum alterum quidem dum frangitur, et in populi salutem dividitur; alterum vero effusum de calice ab ore fidelium sumitur, mors ejus in cruce, et sanguinis ejus de latere emanatio figuratur. Utrumque beatus Gregorius et solerter attendit, et enucleate in quarto Dialogi libro exponit dicens (lib. iv, c. 58) : « Ejus quippe caro ibi sumitur, ejus sanguis non jam in manibus infidelium, sed in ora fidelium funditur. Pensandum ergo est quale sit hoc sacrificium quod pro absolutione nostra mortem unigeniti Filii semper imitatur. » « Imitatur » dixit, non operatur, quia *resurgens ex mortuis, jam non moritur, mors illi ultra non dominabitur* (Rom. vi, 9). Caro ergo et sanguis, quibus ad impetrandam pro peccatis nostris Dei misericordiam quotidie alimur, Christi corpus ac sanguis vocantur, non solum quia essentialiter idem sunt, qualitatibus plurimum discrepantes, verum etiam eo locutionis modo quo res significans significatæ rei solet vocabulo nuncupari. Nec juste quisquam movebitur, **241** si eadem caro, idemque sanguis sui ipsorum sacramenta existant secundum aliud atque aliud accepta, cum ipse Dominus Jesus, post resurrectionem suam, sui ipsius diversa temporum ratione typum gesserit et figuram. Apparens enim duobus discipulis, locutusque eis, quantum satis esse judicavit, dum fluxit se longius ire (Luc. xxiv, 13-28), sicut beatus Augustinus dicit, significavit se post paucos dies in cælum ascensurum esse. Quod iter longe remotum est a communi hominum vita, quæ ipsis et duobus discipulis evidentissime figurata. Christus ergo Christi est sacramentum. Longius videlicet ire se fingens; longius suo tempore ascendens in cælum. Idem ejusdem, nec tamen usquequaque ejusdem. Verus namque Deus, et verus homo, et fingens, et ascendens. Verumtamen aliud est figmentum terreni itineris, aliud in cælum veritas ascendens. Nec aliquis ita desipuerit ut propterea abnegare præsumat fingentem se longius ire esse Christum verum, quia ipso figmento longioris itineris significavit verum Christum ascensurum in cælum.

Porro sacramentum fidei in ipsa ad Bonifacium epistola beatus Augustinus baptismum vocat. Verus autem baptismus constat non tam ablutione corporis quam fide cordis, quemadmodum apostolica doctrina tradit dicens : « Fide mundans corda eorum (Act. xv, 9) ; » et alibi : « Sic et vos salvos facit baptismus, non carnis depositio sordium, sed conscientiæ bonæ interrogatio in Deum (1 Pet. iii, 21). » Alterum tamen significatur per alterum. Nam per ablutionem quæ corpori extrinsecus adhibetur, purgatio animæ exprimitur, quam fides interior operatur. Vocaturque baptismus fides, secundum eam locutionis formam qua mysterium ejus rei, cælus

mysterium est, censerî nomine consuevit. Hujus rei causa similitudo est quam in sacramento, et in re sacramento reperiri semper necesse est, sicut in baptismo et fide. Utrumque enim lavat, purgat, purificat; illud carnem, hoc mentem.

Sicut ergo cœlestis panis, quæ vera Christi caro est, suo modo vocatur corpus Christi, illius videlicet quod visibile, palpabile, mortale, in cruce est suspensum; vocaturque ipsa carnis ipsius immolatio, quæ sacerdotis manibus fit Christi passio, mors, crucifixio, non rei veritate, sed significante mysterio, sic sacramentum fidei, quod baptisma intelligit, fides est.

CAPUT XV.

BERENG. « Beatus Augustinus in epistola ad Bonifacium: « Semel immolatus est Christus in semetipso. » Et tamen in sacramento non solum per omnes Paschæ solemnitates, sed et omni die populis immolatur. »

LANFR. In seipso semel immolatus est Christus, quia in manifestatione sui corporis, in distinctione membrorum omnium verus Deus, et verus homo semel tantum in cruce pependit, offerens seipsum Patri hostiam vivam, passibilem, mortalem, vivorum ac mortuorum redemptionis efficacem, eorum videlicet quos divini concilii altitudo redimendos judicavit, præscivit, prædestinavit, vocavit, modis atque temporibus quibus id fieri congruebat. In sacramento tamen quod in hujus rei memoriam frequentat Ecclesia, caro Domini quotidie immolatur, dividitur, comeditur, et sanguis ejus de calice fidelium ore potatur. Utraque vera, utraque de Virgine sumpta. Sumitur quidem caro per se, et sanguis per se non sine certi mysterii ratione. Quamvis alio locutionis modo totus Christus manducari dicatur et credatur, scilicet cum vita æterna, quæ ipse est, spirituali desiderio appetitur, cum recordatio mandatorum ejus super mel et favum dulcior in mente habetur, cum fraterna charitas, cujus signum hoc sacramentum gestat, pro Christi amore diligitur, cum dulciter atque salubriter in memoria reconditur quod pro salute hominum contumeliis sit affectus, cruce suspensus, clavis affixus lancea vulneratus. Utraque comestio necessaria, utraque fructuosa. Altera indiget alterius, ut boni aliquid operetur. Nam prior si desit, posterior non solum peccata non purgat, sed etiam auget, et presumptores judicat. *Qui enim manducat et bibit indigne, judicium sibi manducat et bibit (I Cor. xi, 29).* Porro posterior sine priore esse non potest aut non debet. Hinc namque panis quotidianus a Domino dicitur, sicut a beato Ambrosio (*Sacram., c. 4*), et sancto Cypriano exponitur, et in Evangelio legitur: *Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis (Joan. vi, 54).* Et sacri canones jubent non habendos inter catholicos qui sacramento corporis Christi non communicant, nisi forte pœnitentium more, et episcopali judicio, pro capitalibus peccatis

abstineant. Frustra ergo infers et dicitis: « Si semel passus est Christus in semetipso, semel etiam in corpore suo, eo quod corpus suum nunc modo separari potest a seipso. » Quod non procedit. **242** Multa quippe sunt in rebus, quæ rerum partibus convenire non possunt. Nam cum ipse Dominus Jesus verus Deus sit, et verus homo, omnisque homo constet anima rationali et corpore, non tamen anima ipsa, aut ipsum corpus recte vocabitur homo, vel Deus.

CAPUT XVI.

BERENG. « Consentio, inquit Burgundus, sanctæ Romanæ Ecclesiæ. Revera non sanctam Ecclesiam experta est veritas ipsa, sed Ecclesiam malignantium, concilium vanitatis, nec apostolicam, sed sedem Satanæ. »

LANFR. Non deberes dicere: « Consentio, inquit Burgundus, » sed consentio ego Berengarius; tu enim hæc verba fuerunt, hæc te credere sanctum concilium fefellisti. hæc te servaturum jurejurando firmasti. Venerabilis Humbertus, quem quasi exprobrando Burgundum nominas, quasi non possit Deus habere in Burgundia servos suos, nihil aliud fecit, nisi quod scripturam ipsam, præcipiente synodo. manu in manum tibi porrexit. Verum, infelix anima, de hæresi ad perjurium prius transisti, nunc iterum de perjurio ad hæresim remeasti; propterea traditus in reprobam sensum sanctam Romanam Ecclesiam vocas Ecclesiam malignantium, concilium vanitatis, sedem Satanæ. Et hoc impio ore garristi, quod garrisse nemo legitur, non hæreticus, non schismaticus, non falsus aliquis Christianus. Quotquot enim a pœnordio Christianæ Ecclesiæ Christiani nominis dignitate gloriantur, etsi aliqui, relicto veritatis tramite, per devia erroris incedere maluerunt, sedem tamen beati Petri apostoli magifice honoraverunt, nullamque adversus eam hujusmodi blasphemiam vel dicere vel scribere præsumperunt. Quod indubitatum habet qui eorum scripta legit, quæ diversis temporibus, ac diversis de causis sedes apostolica ab eis transmissa vel porrecta recepit. Denique ipse Dominus honorifice alloquitur eam in Evangelio dicens: *Tu es Petrus, et super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. Et portæ inferi non prævalebunt adversus eam. Et tibi dabo claves regni cœlorum. Et quodcumque ligaveris super terram, erit ligatum et in cælis. Et quodcumque solveris super terram, erit solutum et in cælis (Matth. xvi, 18, 19).* Quæ tametsi de pastoribus sanctæ Ecclesiæ dicta esse credantur, et a quibusdam catholicis exponantur, præcipue tamen de Romana Ecclesia intelligenda esse sacri canones et pontificum decreta testantur.

CAPUT XVII.

BERENG. « Quis enim aut ratione concipiat, aut per miraculum fieri posse concedat, panem frangi in Christi corpore, quod post resurrectionem tota viget incorruptibilitate, et usque in tempora restitutiōnis omnium cœlo manet indevocabile. »

LANFR. Quonammodo panis efficiatur caro vinnique convertatur in sanguinem, utriusque essentialiter mutata natura, justus, qui ex fide vivit, scrutari argumentis et concipere ratione non quaerit. Mavult enim caelestibus mysteriis fidem adhibere, ut ad fidei praemia valeat quandoque pervenire, quam fide ommissa in comprehendendis iis, quae comprehendi non possunt, supervacue laborare, sciens scriptum esse: *Altiora te ne quaesieris, et fortiora te ne scrutatus fueris; sed quae praecipit tibi Deus, illa cogita semper, et in pluribus operibus ejus ne fueris curiosus* (Ecclesi. iii, 22). Non est enim tibi necessarium ea quae abscondita sunt videre oculis tuis. Divina tamen potentia mirabiliter operante fieri posse concedit. Nec defuere quibusdam dubitantibus digna miracula, quibus rerum visibilibus atque corruptibilibus ablatis tegumentis, sicuti revera est, appareret corporalibus oculis caro Christi et sanguis, omnipotente Deo misericorditer sanante infirmorum imbecillitatem, et terribiliter damnante atque everteente omnium haereticorum detestabilem pravitatem. Quorum officii interest simplicem infantium atque lactentium, ex quibus laudem perfecit Christus (*Psal. viii, 3; Matth. xxi, 16*), fidem irridere, rationibus omnia velle comprehendere, cum ipsi sint rationis expertes, facti, propter arrogantiam et sterilitatem, sicut equus et mulus, in quibus non est intellectus (*Psal. cxxxv, 9*). Quod vero incorruptionem Dominici corporis, et quod caelo usque in diem iudicii devocari non possit: fidei nostrae qua ipsum vere a fidelibus suis manducari credimus, quasi causam impossibilitatis opponis, profecto fitem nostram aut non intelligis, aut intellectam male exponendo ad tuam ipsius perniciem depravare contendis. Sic enim credimus vere salubriterque manducari in terris a digne percipientibus Dominum Jesum Christum, ut certissime teneamus existere illum in caelestibus incontaminatum, incorruptum, illesum. Ineptus sis si propterea dicas Sareptanam viduam non potuisse comedere oleum quo plenus erat lecythus suus, quia sacra testante historia lecythus olei non est imminutus, cum eadem Scriptura dicat: *Abit, et fecit juxta verbum Eliae, et comedit ipse, et illa, et domus ejus* (*III Reg. xvii, 13*).

243 Non dissimili gravaris recordia, si idcirco moliaris astruere non posse ali Ecclesiam carne ac sanguine Redemptoris sui, quia Apostolus dicit: *Christus resurgens ex mortuis jam non moritur; mors illi ultra non dominabitur* (*Rom. vi, 9*); cum ipse Dominus loquens discipulis suis testetur, dicens: *Accipite, et manducate; hoc est corpus meum quod pro vobis tradetur* (*Matth. xxvi, 26; Marc. xiv, 22*); et: *Hic est calix sanguinis mei, mysterium fidei, qui pro vobis et pro multis effundetur* (*Luc. xxii, 20*). Et *panis quem ego dederam caro mea est pro mundi vita* (*Joan. vi, 52*), et: *Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis* (*ibid., 54*): Ex quibus Domini (35) la Synb., circa me l., v l in Ep. Cyrilli et synodi ad Nestorium part. i.

A verbis ortae sunt duae haereses antiquis temporibus. Et in hoc quidem consenserunt omnes, quod panis et vinum in veram Filii hominis carnem verumque ejus sanguinem converterentur. Sed quis esset iste Filius hominis, non omnes eandem sententiam tenuerunt. Quidam arbitrati sunt hunc oportere intelligi quemlibet hominem, sive justum, sive peccatorem in ejus carne ac sanguinem conversa terrena substantia sumeretur in remissionem peccatorum. Alii arbitrati sunt non hunc esse de iudaeis quemlibet hominem, sed virum justum, sanctificatum, a communi hominum vita per suae vitae celsitudinem segregatum, qui templum Dei esset, qui divinam in se habitationem verissime possideret. In hujus carnem ac sanguinem commutari posse panem vinnique altaris, haeretica pertinacia derabant. Factum est hoc paucis annis post obitum beati Augustini, tempore Caestini papae et Cyrilli Alexandrini episcopi, quibus praecipientibus atque adnitentibus indicta ac celebrata est synodus Ephesina, una de quatuor quas beatus Gregorius (lib. i, ep. 34) in epistola ad patriarchas fatetur ac illi suscipere, complecti et venerari quemadmodum sancta quatuor Evangelia Domini nostri Jesu Christi. In qua synodo damnatae sunt utraque superius comprehense lethales pestes, roborata est fides qua credimus panem converti in eam carnem quae in cruce pependit, vinnique in eam sanguinem qui de pendentis in cruce latere emanavit (55). Denique ducenti qui eidem concilio interfuere episcopi, inter caetera de hoc sacramento sic scripserunt, et Nestorio episcopo quasi haereticorum capiti trans miserunt. « Ad benedictiones, inquit, mysticus accedimus et sanctificamur, participes sancti corporis et pretiosi sanguinis Christi, omnium nostrorum Redemptoris effecti, non ut communem carnem percipientes, quod absit! nec ut viri sanctificati et verbo conjuncti secundum dignitatis unitatem, aut sicut divinam possidentis habitationem, sed vere vivificatricem et ipsius Verbi propriam factam. Vita enim naturaliter ut Deus existens, quia propria carni unitus est, vivificatricem eam esse professus est. Et ideo, quamvis dicat ad nos: *Amen, amen dico vobis, nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis ejus sanguinem* (*Joan. vi, 54*), non tamen eam, ut hominis unius ex nobis, existimare debemus. (Quomodo enim juxta naturam suam vivificatrix esse caro hominis poterit?) Sed ut vere propriam ejus factam, qui propter nos filius hominis, et factus est, et vocatus. » Et circa finem concilii (cap. sen anathematismo 11): « Si quis non constitetur carnem Domini vivificatricem esse, et propriam ipsius Verbi Dei Patris, sed velut alterius praeter ipsum conjuncti eidem per dignitatem, aut quasi divinam habentis habitationem, ac non potius vivificatricem esse, quia facta est propria Verbi vivificare valentis, anathema sit. » Quid manifestius audire desideras, si studiosum novae contentionis animum studio

antiquæ pacis omittas? Non est, ut sancta synodus A definit, hæc caro alicujus de vulgo hominis, non justi et sanctificati hominis, sed potius cui ipse unitus, id est, incarnatus est Dei et hominis. Quod vero ait benedictiones mysticas, sic dictum accipe, quasi diceret secretas. Mysterium namque, sicut beatus Augustinus in libro De catechizandis rudibus dicit, a secreto nomen accepit. Quid enim secretius quam panis vinique speciem conspicere, saporem gustare, tactum sentire, et tamen mirabiliter operante Deo veram carnem verumque sanguinem credere, comedere, bibere? Has, et hujusmodi scripturas per totum fere divinarum litterarum corpus sparsim diffusas, si amoto inanis jactantiae appetitu, pro intentione vitæ æternæ humiliter legeres, si inter legendam effusis ad Dominum precibus impetrata divina gratia intelligeres, si ea quæ ad litteram accipi, et ea quæ spiritualiter oportet intelligi, Christiana cautela distingueres, procul dubio crederes quod universalis Ecclesia credit, prædicares quod apostolica doctrina in tota mundi latitudine prædicandam instituit, carnem scilicet a sanguinem Domini nostri Jesu Christi, et ore corporis, et ore cordis, hoc est corporaliter ac spiritualiter manducari et bibi. Corporali siquidem ore corporaliter manducamus et bibimus, quotiens de altari Dominico ipsum Dominicum corpus per manum sacerdotis accipimus; spirituali vero ore cordis spiritualiter comeditur et hauritur, quando suaviter et utiliter, sicut beatus Augustinus dicit, in memoria reconditur quod unigenitus Dei Filius pro salute mundi carnem accepit, in cruce pependit, resurrexit, apparuit, ascendit, venturus in die judicii dignas singulis mercedes rependere pro suis operibus. Quæ comestio tunc 244 est utilis pauperibus Christi, si, ad tanti divitis tam magnam mensam sedentes, sic edunt ut saturentur, sic recolunt ut imitentur, parati semper mori pro Christo, mortificantes jugiter membra sua quæ sunt super terram (Coloss. III, 5), et crucifigentes carnem suam cum vitis et concupiscentiis (Gal. v, 24), sicut scriptum est: « Ad mensam magnam sedisti, scito quoniam talitate oportet præparare (Eccli. xxxi, 12). » De corporali comestione discipulis a Domino dicitur: *Accipite, manducate, et bibite, hoc est corpus meum quod pro vobis tradetur (Matth. xxvi, 26)*; et: *Hic est calix sanguinis mei, qui pro vobis effundetur (Luc. xii, 20)*. Et Apostolus ad Corinthios: *Qui manducat et bibit indigne, judicium sibi manducat et bibit, non dijudicans corpus Domini (I Cor. xi, 29)*. Spiritualem autem comestionem demonstrare satagebat beatus Augustinus in homilia vicesima sexta super Joannem, cum diceret: « Panem cœlestem spiritualiter manducate, innocentiam ad altare apportate. » Et post pauca: « Hic est ergo panis de cœlo descendens, ut si quis ex ipso manducaverit, non moriatur. Sed quod pertinet ad virtutem sacramenti, non quod pertinet ad visibile sacramentum. Qui manducat intus, non foris; qui manducat in

corde, non qui premit dente. » Quæ autem sit hujus sacramenti virtus paulo post exponit dicens: « Norunt fideles corpus Christi, si corpus Christi esse non negligant. Fiant corpus Christi, si volunt vivere de Spiritu Christi. » Et post aliqua: « Inde est quod exponens nobis apostolus Paulus hunc panem, *Unus panis*, inquit, *unum corpus multi sumus (I Cor. x, 17)*. O sacramentum pietatis, o signum unitatis, o vinculum charitatis! »

CAPUT XVIII.

Propulsatis, quantum satis visum est, calumniis, quas in contumeliam Humberti episcopi sanctæque Romanæ Ecclesiæ temere protulisti, scripsisti, edidisti, reliquum est ut fidem sanctæ Ecclesiæ atque opinionem tuæ sectæ compendiose exponamus; expositas paucis auctoritatibus brevibusque rationibus, unam probemus, alteram improbemus. Plurima enim ac proluxa vel testimonia Scripturarum, vel firmamenta disputationum epistolæ inseri non permittit, nec ratio aut necessitas ulla exposcit. Nam qui fideles sunt, seu [al., sed] depravati, pravitate suæ defendentiæ pertinaciter non insistant. Sed potius intellectis auctoritatibus, auditisque rationibus, ad viam veritatis humiliter reverti conaspiscunt pauca eis, et a paucis sufficere possunt. Qui vero contentionibus deservire, atque in sua infidelitate persistere decreverunt ne [al., nec] si plura apponerentur, possunt pluribus esse contenti.

Credimus igitur terrenas substantias, quæ n mensa Dominica, per sacerdotale mysterium, divinitus sanctificantur, ineffabiliter, incomprehensibiliter, mirabiliter, operante superna potentia, converti in essentiam Dominici corporis, reservatis ipsarum rerum speciebus, et quibusdam aliis qualitatibus, ne percipientes cruda et cruenta, horrent, et ut credentes fidei præmia ampliora perciperent, ipso tamen Dominico corpore existente in cœlestibus ad dexteram Patris, immortali, inviolato, integro, incontaminato, illæso: ut vere dici possit, et ipsum corpus quod de Virgine sumptum est nos sumere, et tamen non ipsum. Ipsum quidem, quantum ad essentiam veræque naturæ proprietatem atque virtutem; non ipsum autem, si species panis vini que speciem, cæteraque superius comprehensa; hanc fidem tenuit a priscis temporibus, et nunc tenet Ecclesia, quæ per totum diffusa orbem catholica nominatur. Unde sicut superius dictum est, Dominus in Evangelio: *Accipite, et manducate, hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur*; et: *Hic est calix sanguinis mei, mysterium fidei, qui pro vobis, et pro multis effundetur in remissionem peccatorum*. Beatus Ambrosius discernens sacramentum Christianorum a sacramento Judæorum in sermone de mysteriis ad Neophytos (cap. 9), sic ait: « Considera nunc utrum præstantior sit panis angelorum an caro Christi, quæ utique corpus est vitæ. Manna ille de cœlo, hoc supra cœlum; illud cœli, hoc Domini cœlorum; illud corruptioni obnoxium, si in diem alterum servaretur, hoc alienum ab omni

corruptione. Quod quicumque religiose gustaverit, corruptionem sentire non poterit. Illis aqua de petra fluxit, tibi sanguis e Christo, illos ad horam satiauit aqua, te sanguis diluit in æternum. Judeus bibit ut sitit; tu, cum biberis, sitire non poteris. Et illud in umbra, hoc in veritate. Si illud quod miraris umbra est, quantum istud cujus et umbram miraris? Et paulo post: «Cognovisti præstantiora. Potior est lux quam umbra, veritas quam figura, corpus Auctoris quam manna de cælo. Forte dicas: «Aliud video, quomodo tu mihi asseris quod Christi corpus accipiam?» Et hoc nobis adhuc superest ut probemus. Quantis igitur utimur exemplis ut probemus non hoc esse quod natura formavit, sed quod benedictio consecravit, majoremque vim esse benedictionis quam naturæ, quia benedictione etiam natura ipsa mutatur! Virgam tenebat Moyses, projecit eam, et facta est serpens. Rursus prehendit caudam serpentis, et in virgæ naturam revertitur. Vides igitur prophetica gratia bis mutatam esse naturam et serpentis et virgæ. Currebant Ægypti flumina puro aquarum meatu. Subito de fontium venis sanguis cœpit erumpere. Non erat potus in fluviiis. Rursus ad prophete voces cruor cessavit fluminum, aquarum natura remeavit.»

His et aliis hujusmodi miraculis, quæ ineffabili divinitatis operatione fiunt enarratis, post aliqua subjungit: «Advertimus igitur majoris esse gratiam quam naturam, et adhuc tamen prophetica benedictionis numeramus gratiam. Quod si tantum valet humana benedictio ut naturam converteret, quid dicimus de ipsa consecratione divina, ubi verba ipsa Domini Salvatoris operantur? Nam sacramentum istud quod accipis, Christi sermone conficitur. Quod si tantum valet sermo Eliæ ut ignem de cælo deponeret, non valebit Christi sermo ut species mutet elementorum? De totius mundi operibus legisti quia ipse dixit et facta sunt, ipse mandavit et creata sunt (Psal. xxxii, 9). Sermo ergo Christi qui potuit ex nihilo facere quod non erat, non potest ea quæ sunt in id mutare quod non erant? Non enim minus est novas res dare quam mutare naturas. Sed quod argumentis utimur, suis utimur exemplis, incarnationisque astruamus mysterii veritate. Nunquid naturæ usus præcessit, cum Jesus Dominus ex Maria nasceretur? Si ordinem quærimus, viro mixta femina generare consuevit.

Liquet igitur quod præter naturæ ordinem Virgo generavit, et hoc quod conficimus corpus ex Virgine est. Quid hic quæris naturæ ordinem in Christi corpore, cum præter naturam sit ipse Dominus Jesus partus ex Virgine? Item, in quarto De sacramentis (cap. 4): «Tu forte dices: Meus panis est usitatus. Sed panis iste, panis est ante verba sacramentorum. Ubi accesserit consecratio, de pane fit corpus Christi.» Et paulo post: «Cælum non erat, mare non erat, terra non erat, sed audi dicentem David: Ipse dixit, et facta sunt, ipse mandavit et creata sunt. Ergo, ut tibi respondeam, non erat

A corpus Christi ante consecrationem, sed post consecrationem dico tibi quia jam est corpus Christi. Ipse dixit, et factum est, ipse mandavit, et creatum est.» Et post aliqua (cap. 5): «Antequam consecratur, panis est. Ubi autem verba Christi accesserunt, corpus est Christi. Denique audi dicentem: Accipite, et editæ ex eo omnes: Huc est enim corpus meum. Et ante verba Christi, calix est vini et aque plenus: ubi verba Christi operata fuerint, ibi sanguis efficitur, qui plebem redemit. Ergo videte quantis generibus potens est sermo Christi universi convertere. Deinde ipse Dominus Jesus testificatur nobis quod corpus suum accipiamus et sanguinem. Nunquid debemus de ejus fide et testificatione dubitare? Item in sexto De sacramentis (cap. 1): «Quod B et superius dictum est. Sicut v. rus est Dei Filius Dominus noster Jesus Christus, non quemadmodum homines per gratiam, sed quasi Filius ex substantia Patris, ita vera ejus caro est, sicut ipse dixit, quam accipimus, et verus ejus sanguis est, quem potamus. Sed forte dicas quod dixerunt tunc temporis etiam discipuli Christi, audientes dicentem: Nisi quis manducaverit carnem meam, et biberit sanguinem meum, non manebit in me, nec habebit vitam æternam (Joan. vi, 54); forte dicas: Quomodo vera? Qui similitudinem video, non video sanguinis veritatem. Primo omnium dixi tibi de sermone Christi, qui operatur ut possit mutare, et convertere genera instituta naturæ. Deinde ubi non tulerunt sermonem Christi discipuli ejus, audientes quod C carnem suam daret manducandam et sanguinem suum daret bibendum, recedebant. Solus autem Petrus dixit: «Verba vitæ æternæ habes, et ego a te quo recedam? (ibid., 69).» Ne igitur plures hoc dicerent, veluti quidam esset horror cruoris, sed maneret gratia redemptionis, ideo in similitudine quidem accipis sacramentum, sed veræ naturæ gratiam virtutemque consequeris. Ego sum, inquit, panis vivus qui de cælo descendendi (ibid., 44). Sed caro non descendit e cælo, hoc est, carnem in terris assumpsit ex Virgine. Quomodo ergo descendit panis e cælo, et panis vivus? Quia idem Dominus noster Jesus Christus consors est divinitatis et corporis. Et tu qui accipis carnem, divitiæ ejus substantiæ in illo participaris alimento.» Item in epistola ad Hircanum (lib. viii, ep. 62, subinitio): «Quæris a me cur Dominus Deus manna pluerit populo patrum, et nunc non pluat. Si cognoscis, pluit, et quotidie pluit de cælo manna servientibus sibi. Et corporeum quidem illud manna hodie plerisque in locis invenitur, sed nunc non est tanti res miraculi, quia venit quod perfectum est. Perfectum autem, panis de cælo, corpus ex Virgine, est de quo satis evangelium te docet. Quanto præstantiora hæc superioribus!»

D Augustinus in homilia secunda psalmi tricesimi tertii: «Accesserunt Judæi ad Christum ut crucifigerent, nos ad eum accedamus ut corpus et sanguinem ejus accipiamus. Illi de crucifixo tenebræ, sunt, nos manducando crucifixum et bibendo illum

manur. » Et post aliqua : « Vere magnus Dominus, A et magna misericordia ejus, vere qui nobis dedit manducare corpus suum, in quo tanta perpressus est, et sanguinem bibere. » Item, in homilia psalmi quadragesimi quinti, ad Judæos loquens : « In illius nomine quem occidistis baptizamini, et dimittuntur vobis peccata vestra. Medicum vel postea cognovistis; jam securi bibite sanguinem quem fudistis. » Item, in homilia psalmi sexagesimi quinti : « Modo homicidii **246** conatus est, et fusus sanguis innocens, et ipsum sanguinem, quem per insaniam fuderunt, per gratiam biberunt. » Item, in homilia psalmi nonagesimi octavi : « Quæro quid sit scabellum pedum ejus, et dicit mihi Scriptura (*Isai. lxxv, 4*) : *Terra scabellum pedum meorum*. Fluctuans converso me ad Christum, quia ipsum quæro hic et invenio quomodo sine impietate adoretur terra, sine impietate adoretur scabellum pedum ejus. Suscepit enim de terra terram, quia caro de terra est, et de carne Mariæ carnem accepit, et quia in ipsa carne hic ambulavit, et ipsam carnem nobis ad manducandum ad salutem dedit. Nemo autem illam carnem manducat, nisi prius adoraverit. Invenit enim quomodo adoretur tale scabellum pedum Domini, et non solum non peccemus adorando, sed peccemus non adorando. » Et paulo post : « Tunc autem quando hoc Dominus commendavit, de carne sua locutus erat, et dixerat : « Nisi quis manducaverit carnem meam, non habebit in se vitam æternam (*Joan. vi, 54*). » Scandalizati sunt discipuli ejus quidam septuaginta ferme, et dixerunt : « Durus est hic sermo, quis potest eum intelligere? » Et recesserunt ab eo, et amplius cum eo non ambulaverunt (*ibid. lxxi, 67*). Durum illis visum est quod ait : « Nisi quis manducaverit carnem meam, non habebit vitam æternam. » Acceperunt illud stulte. Carnaliter illud cogitaverunt, et putaverunt quod præcisurus esset Dominus particulas quasdam de corpore suo, et daturus illis, et dixerunt : « Durus est hic sermo. » Ipsi erant duri, non sermo. » Et paucis intermissis, « Spiritualliter, » inquit, « intelligite quod locutus sum. Non hoc corpus quod videtis manducaturi estis et bibituri illum sanguinem quem fuserunt qui me crucifigunt. »

In his postremis beati Augustini verbis exultat. In his vicissim te, et superiorem esse gloriaris, hic firmamentum tuæ defensionis te invenisse gratularis. Quomodo, inquis, persuadere contendis quod veram carnem veramque sanguinem in hoc sacramento sumamus, cum manifesto audias quod corpus quod videbant non essent discipuli comesturi, neque bibituri sanguinem quem crucifigentes erant effusuri? Calumniosa quidem ieta objectio est. Qui enim superius testatus est quod carnem, quam de matre Virgine sumpsit, et in qua in terris ambulavit, ad manducandum nobis salubriter tribuit, quomodo huic tam præclaræ sententiæ aliqua contraria sententia potuit obviare? Absit a sobrio lectore et catholico expositore tam perverse sentire de Ecclesiarum columna,

de firmamento veritatis, de quo Coelestinus papa in decretis suis asserit (*epist. 1 Ad episc. Gall., cap. 20*) quod nec saltem sinistra suspitionis rumor, dum viveret, eum asperserit. Imo revera id dixit quod catholica Ecclesia in omnibus membris suis fideliter fatetur et credit, quod ego quoque in professione fidei breviter posui, breviter comprehendi, videlicet ipsum esse corpus, et non ipsum. Neque enim eo quo ipsi putabant modo credimus quod visibile Christi corpus comedamus, aut sanguinem quem fuserunt et oculis suis conspecturi erant persequentes bibamus. Sed potius id credimus quod non videmus, ut valeat esse fides, quæ non potest esse, si res quæ creantur corporalibus sensibus constiterit subjacere. Unde exponens quod obscure posuit : « Et si necesse est, » inquit, « illud visibiliter celebrari, oportet tamen invisibiliter intelligi. » Existimabant namque quod præciperet eis Dominus, aut bestiali more, aut humano, corpus comedere quod videbant, aut bibere sanguinem quem persequentes fuserunt, hoc est aut erudum, aut aqua coctum, aut subtractis carbonibus in verbis assum. Hanc carnalem eorum intelligentiam redarguens Dominus, in Evangelio secundum Joannem, dicit : *Spiritus est qui vivificat; caro autem non prodest quidquam* (*Joan. vi, 64*). Quod exponens beatus Augustinus in vicesima septima ejusdem Evangelii homilia, ait : « Quid est ergo, non prodest quidquam caro? Non prodest quidquam, sed quomodo illi intellexerunt? Carnem quippe sic intellexerunt: quomodo in cadavere dilaniatur, aut in macello venditur, non quomodo spiritu vegetatur. » De his hactenus ad propositum revertamur.

CAPUT XIX.

Augustinus in homilia undecima super Joannem : « In populo enim Judæorum signatus est populus Christianorum. Ibi figura, hic veritas; ibi matra, hic corpus. » Item in homilia tricesima prima : « At illi viderunt Christum suo scelere morientem, et crediderunt in Christum suis sceleribus ignoscentem. Quousque biberent sanguinem quem fuderant, de sua salute desperaverant. » Item, in quadragesima : « Qui sævientes occiderunt, imitati crediderunt; et quem sanguinem sæviendo viderant, credendo biberunt. » Item, in sermone ad Neophytos : « Hoc accipite in pane quod pendit in cruce. Et hoc accipite in calice quod effusum est de Christi latere. Erit enim illi mors, non vita, qui mendacem putaverit vitam. » Item, in libro quarto De Trinitate (*cap. 13*) : « Apud eum paucissimi remanserunt, agnoscentibus gentibus, et pia humilitate bibentibus pretium suum, ejusque fiducia deserentibus hostem suum. » Et in subsequenti capitulo (*cap. 14*) **247** post aliqua : « Quid tam mundum pro mundandis vitiis mortalium, quam sine ulla contagione carnalis concupiscentiæ caro nata in utero, et ex utero virginali? Et quid tam grate offerri et suscipi posset quam caro sacrificii nostri corpus effectuum sacerdotis nostri? » Leo papa in sermone de Jejunio

septimi mensis (serm. 9). « Hanc confessionem, di- A
lectissimi, toto corde promentes, impia hæreticorum
commenta respuite, ut jejunia vestra et eleemo-
synæ nullius erroris contagio polluantur. Tunc
enim et sacrificii munda est oblatio, et misericor-
diæ sancta largitio, quando hi qui ista dependunt,
quod operantur intelligunt. Nam dicente Domino:
*Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, et biberitis
sanguinem ejus, non habebitis vitam in vobis* (Joan.
vi, 54), sic sacræ mensæ communicare debetis ut
nihil prorsus de veritate corporis Christi et sangui-
nis ambigatis. Hoc enim ore sumitur, quod fide
creditur, et frustra ab illis *amen* respondetur, a qui-
bus contra id quod accipitur, disputatur. » Item, in
epistola Anatholio episcopo missa: « Aliter enim in B
Ecclesia Dei, quæ corpus est Christi, nec rata sunt
sacerdotia, nec vera sacrificia, nisi in nostræ pro-
prietate naturæ verus nos pontifex reconciliet, verus
immaculati Agni sanguis emundet. Qui licet in Pa-
tris sit dextera constitutus, in eadem tamen carne,
quam sumpsit ex Virgine sacramentum propitiatio-
nis exsequitur. » Item in sermone de passione Domi-
ni (serm. 11): « Fecellit ergo illum malignitas
sua, intulit supplicium Filio Dei, quod eunctis filiis
hominum in remedium verteretur. Fudit sanguinem
justum, qui reconciliando mundo et præmium esset
et poculum. » S. Gregorius in homilia paschali
(homil. 23 in *Evang.*): « Quid namque sit sanguis
Agni, non jam audiendum, sed bibendo didicistis. Qui
sanguis super utrumque postem ponitur, quando
non solum ore corporis, sed etiam ore cordis hau-
ratur. »

His divinatorum eloquiorum testimoniis, quæ ex
multis, compendii causa, pauca excerpti, clare, ut
arbitror, innotescit quod vera Christi caro, verusque
ejus sanguis in mensa Domini imoletur, com-
estatur, bibatur, corporaliter, spiritualiter, incom-
prehensibiliter. Et ne quis perversus atque perversor
aliter ea intelligeret vel exponeret quam uni-
versalis Ecclesiæ spirituales filii intelligunt et expo-
nunt, facta sunt, tam antiquis quam modernis tem-
poribus, in diversis Ecclesiis huic fidei congrua mi-
racula, quando, et ubi, et quibus tantum secretum
demonstrare voluit æterna sapientia, cui nulla sunt
non possibilia, attingens a fine usque ad finem, et
fortiter atque suaviter disponens omnia (*Sap. viii, 1*).
Quæ miracula facta esse ignorat nullus quisquis
in ecclesiasticis historiis, seu sanctorum Patrum
gestis est aliquantulum studiosus. Quæ scripturæ
tametsi illam excelsissimam auctoritatis arcem non
obtinent qua donatæ sunt quas propheticas seu
apostolicas nuncupamus, hoc tamen probare suffi-
ciunt quod hanc fidem, quam nunc habemus, omnes
fideles, qui nos præcesserunt a priscis temporibus
habuerunt. Alioquin, cum in decretis Romanorum
pontificum sacrisque canonibus apocryphæ scri-
pturæ nominatim damnatæ sunt, hæc quoque spe-
cialiter damnarentur, nec in Ecclesia catholica a
catholicis solemniter legerentur.

CAPUT XX.

Adversus tantam divinarum auctoritatum lucem
quæstionis caliginem opponere non desistis dicens:
Quod tu verum Christi corpus esse asseris, in sa-
ceris litteris appellatur species, similitudo, figura,
signum, mysterium, sacramentum. Hæc autem vo-
cabula ad aliquid sunt. Nulla vero, quæ ad aliquid
referuntur, possunt esse id quod sunt ea ad quæ
referuntur. Non est igitur corpus Christi. Hoc enim
in quodam scripto tuo diversis ac prolixioribus
verbis, sed non mutata sententia reperi; hoc garriunt
discipuli atque sequaces tui, subversores
quidem aliorum et ipsi auro et argento cæteraque
pecunia tua a te subversi, errantes, et alios in er-
rorem mittentes, non intelligentes, sicut dicit Apo-
stolus, *neque quæ loquuntur, neque de quibus affir-
mant* (*I Tim. i, 7*). Verè his vocabulis in nullo
prescribitur fidei qua credimus, et veritati quam
defendimus. Species namque, et similitudo illarum
rerum vocabula sunt, quæ ante fuerunt, et ex qui-
bus corpus Christi sanguisque conficitur. Panem
dico, ac vinum, unde in sine cuiusdam missæ ora-
tur, et dicitur: « Perficiant in nobis, Domine, quæ-
sumus, tua sacramenta, quod continent, ut quæ
nunc specie gerimus, rerum veritate capiamus. »
Postulat quippe sacerdos ut corpus Christi quod sub
specie panis vini que geritur, manifesta visione,
sicuti revera est, quandoque capiatur. Veritas enim
pro manifestatione in sacris sæpe litteris reperitur.
De qua manifesta visione Dominus in Evangelio se-
cundum Joannem discipulis dicit: *Qui autem diligit
me, diligitur a Patre meo. Et ego diligam eum; et
manifestabo ei meipsum* (*Joan. xiv, 21*). Et David in
persona Dei Patris: *Longitudine dierum replebo eum,
et ostendam illi salutare meum* (*Psal. xc, 16*). Quam-
vis non improbabiler quidam exponant hoc in loco
esse carnis ac sanguinis veritatem, ipsam eorundem
efficientiam, id est, peccatorum remissionem.
248 Illis namque omnibus modis vera Christi caro
ac sanguis existit qui digne percipiunt, qui per-
cipiendo delictorum indulgentiam consequuntur. Unde
in canone missæ sacerdos dicit: « Ut nobis corpus,
et sanguis fiat dilectissimi Filii tui Domini nostri
Jesu Christi, » nobis, inquam, id est credentibus,
et misericordia tua digne sumentibus. *Qui enim
D manducat et bibit indigne, judicium sibi manducat et
bibit* (*I Cor. xi, 29*).

Hinc et sanctus Gregorius in quarto Dialogi libro
(cap. 59): « Tunc vera pro nobis Deo hostia erit,
cui nosmetipsos hostiam fecerimus. » Est quidem
etiam peccatoribus, et indigne sumentibus vera
Christi caro, verusque sanguis, sed essentia, non
salubri efficientia. Hujus rei testis est beatus Augu-
stinus in quinto libro De baptismo dicens (cap. 8):
Sicut enim Judas, cui bucellam tradidit Dominus,
non malum accipiendo, sed male accipiendo locum
in se diabolo præbuit, sic indigne quisque sumens
Dominicum sacramentum, non efficit ut quia ipse
malus est, malum sit, aut quia non ad salutem ac-

cipit, nihil acceperit. Corpus enim Domini et sanguis Domini nihilominus erat etiam illis quibus dicebat Apostolus: *Qui manducat et bibit indigne, iudicium sibi manducat et bibit.* Ambrosius in sexto De sacramentis (cap. 1): « Quomodo vera? Qui similitudinem video, non video sanguinis veritatem. » Et paulo post: « Ideo in similitudine quidem accipis sacramentum, sed veræ naturæ gratiam virtutemque consequeris. » Similitudinem hoc in loco nullo dubitante panis vini que speciem intelligit, sub qua corporis Christi natura contegitur, et sine cruoris horrore a digne sumentibus in salutem accipitur. Invenitur etiam species, similitudo, figura pro veritate. Unde Dominus in Evangelio secundum Joannem: *Neque vocem ejus unquam audistis, neque speciem ejus vidistis (Joan. v, 37).* Apostolus ad Corinthios: *Per fidem enim ambulamus, et non per speciem (II Cor. v, 7).* Ambrosius in libro De mysteriis (cap. 4 in fine): « Speciem autem et pro veritate accipiendam legimus et de Christo: Et specie inventus ut homo (Philip. II, 7), et de Patre Deo: *Neque speciem ejus vidistis.* » Item, in quarto De fide ad Gratianum (cap. 5): « Caro enim mea et re est esca, et sanguis meus vere est potus (Joan. vi, 56). Carnem audis, sanguinem audis, mortis Dominicæ sacramenta cognoscis. » Et paulo post: « Nos autem quotiescunque sacramenta sumimus, quæ per sacræ orationis mysterium in carnem transfigurantur et sanguinem, mortem annuntiamus. » Augustinus in libro De catechizandis rudibus: « Efficiemur enim, sicut ab illo speramus et expectamus, æquales angelis Dei et cum eis pariter illa Trinitate perfruemus jam per speciem, in qua nunc per fidem ambulamus. » Apostolus ad Philippenses: *In similitudinem hominum factus, et habitu inventus ut homo (Philip. II, 7).* Item, ad Hebræos: *Qui cum sit splendor gloriæ, et figura substantiæ ejus (Hebr. I, 3).* Porro signum, mysterium, sacramentum, et si quid hujusmodi est, Dominicæ passionis designativa nomina sunt, si tamen sacramentum ea significatione accipiatur, qua sacrum esse signum in libro De civitate Dei a beato Augustino definitur. Unde beatus Gregorius in quarto Dialogi libro (cap. 58): « Hæc namque singularis victima ab æterno interitu animam salvat, quæ illam nobis mortem Unigeniti per mysterium reparat. » Et paulo post: « Hinc ergo pensemus quale pro nobis sit hoc sacrificium, quod pro absolutione nostra passionem unigeniti Filii semper imitatur. » Et post aliqua (cap. 59): « Quia passionis Dominicæ mysteria celebramus, debemus imitari quod eolumus. » Item in homilia Paschali (hom. 22 in Evang.): « In utroque etenim poste Agni sanguis positus est, quando sacramentum passionis ejus cum ore ad redemptionem sumitur, ad imitationem quoque in devota mente cogitatur. » Sacramentum sane in divinis codicibus non una tantum significatione positum reperitur. Denique sanctus Ambrosius, in libro ad Gratianum, apparuisse dicit hominibus Unigeni-

tum Patris per sacramentum assumpti hominis. Quod tantumdem significat, quantum si diceret apparuisse eum per hominem, quem assumpsit, et quem divinitati suæ dignum habitaculum consecravit. Habet autem et alias significationes, de quibus satis superius dictum est.

Quod vero panis dicitur, consueto sacrorum coedicum more id fit, qui res quaslibet sæpe vocant nominibus illarum rerum, ex quibus sunt, seu quæ esse putantur, et non sunt, sive quibus aliquo modo similes existunt. Unde beatus Hieronymus in secundo Explanatum libro in Osee (in fine proemii): « Postquam autem reversa fuerit terra in terram suam, et tamen nos qui scribimus quam eos qui de nobis judicant, pallida mors subtraxerit. » Et superbo homini a viro sapiente dicitur: *Quid superbis, terra, et cinis? (Eccl. x, 10.)* Et Abraham tres viros vilisse legitur (Gen. xviii, 2), cum essent angeli. De qua re beatus Augustinus in secundo libro De Trinitate dicit (cap. 10, sub finem): « Sub ilice autem Manbræ tres viros vidit Abraham, quibus et invitatis hospitioque susceptis, et epulantibus ministravit. » Et in libris Judicum, mulier sterilis ad virum suum de angelo dicit: *Vir Dei venit ad me (Jud. xiii, 6).* Et paulo post: *Ecce apparuit mihi vir, quem ante videram (ibid., 10).* Et post aliqua: *Et nesciebat Manue quod angelus Dei esset (ibid., 16).* Et beatus Hieronymus in eodem Explanatum libro super Osee propheta de Deo dicit: « Quasi tinea efficitur et putredo, non quod Deus tinea sit vel putredo, sed quod sustinentibus pœnas hæc universa videantur. » Et in Evangelio secundum Joannem: *Maledixerunt ei, et dixerunt: Tu discipulus illius sis (Joan. ix, 28),* cum non maledictio, sed benedictio sit esse discipulum Christi. Unde beatus Augustinus in expositione ejusdem Evangelii dicit (Tract. 44): « Tale maledictum super nos, et super filios nostros. Maledictum est enim si cor discutias, non si verba perpendas. » Et in Evangelio secundum Matthæum, et similiter secundum Lucam: *Si ergo vos cum sitis mali, notis bona data dare filijs vestris. (Math. vii, 11; Luc. ii, 13).* De qua sententia beatus Augustinus in secundo libro De sermone Domini sic disputat (cap. 21): « Quomodo mali dant bona? Sed malos appellavit difectores sæculi hujus, et peccatores. Bona vero quæ dant, secundum eorum sensum, bona dicenda sunt, quia hæc pro bonis habent. » Et Dominus Jesus Christus propter quasdam similitudines in eisdem litteris vocatur leo, agnus, vermis, lignum, petra, lapis angularis, multaque in hunc modum. Sic ei corpus Christi vocatur panis, vel quia ex pane conficitur, seu quia contuentium oculis cum caro sit, panis videtur, sive quod corporali et visibili pani similitudine quadam conjungitur. Nam sicut quia iste materialis panis discreto sumptus humanam carnem nutrit et sustentat, sic spirituale et invisibile corpus Christi animam digne sumentis alit et vegetat. Athuc objicis et auctoritate Ambrosii ipsum Ambrosium infirmare moliris

dicens : Ambrosius in libro De sacramentis ait A (Prov. xii, 28). Et beatus Augustinus in primo libro (lib. iv, c. 4) : *Sicut enim mortis similitudinem sum-
pisti, ita etiam similitudinem preciosi sanguinis bibis.* Hæc verba exponens, quid comparatus, inquis, quid similis? Negari non potest beatum Ambrosium sacramento baptismi sacramenta comparavisse altaris. Non est autem vera Christi mors in baptismo. Igitur nec verus ejus sanguis in hoc sacramento. Pace tua dictum sit, multum falleris in hac verborum intelligentia, neque enim similitudinis adverbia identitatem, seu æqualitatem ubique posita significent. In Evangelio namque Salvator dicit : *Esote misericordes, sicut et Pater vester misericors est* (Luc. vi, 36). Non tamen eadem, seu æqualis misericordia potest inesse Deo et hominibus. Et in Evangelio secundum Joannem : *Et ego, inquit, claritatem quam dedisti mihi dedi eis, ut sint unum sicut et nos unum sumus* (Joan. xvii, 22). Et alibi : *Dilexisti eos, sicut et me dilexisti.* (*ibid.*, 23). Unde et beatus Augustinus in Expositione ejusdem Evangelii ait (Tract. 10) : *Neque enim semper æqualitatem significat qui dicit, sicut illud, ita et illud : sed aliquando tantum, quia est illud, est et illud, aut quia est illud ut sit et illud.*

CAPUT XXI.

Est aliud quod objicitis. quod concessa loquendi facultate multis in locis clamatis, et dicitis : « Si panis in veram Christi carnem convertitur; aut panis sustollitur in cælum, ut illic in Christi carnem transferatur, aut caro Christi ad terram defertur, ut istic in eam panis commutetur. Atqui nec panis sustollitur, nec caro defertur. Non est igitur vera caro in quam panis convertitur. » Hoc vos colligitis secundum humanam sapientiam, non secundum divinam. Humana autem sapientia perquiri divina opera prohibet Apostolus ad Romanos dicens : *Non plus sapere quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem* (Rom. xii, 3); et ad Corinthios : *Sermo meus, et prædicatio mea non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione spiritus et virtutis, ut fides vestra non sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei* (I Cor. ii, 4); et ad Colosseenses : *Videte ne quis vos decipiat per philosophiam et inanem fallaciam secundum traditionem hominum, secundum elementa mundi* (Col. ii, 8). Et beatus Gregorius, in homilia Paschali (26 in Evang.) : « Sciendum, inquit, nobis est quod divina operatio, si ratione comprehenditur, non est admirabilis. Nec fides habet meritum, cui humana ratio præbet experimentum. » Propterea in tanta rerum profunditate magis oportuit te orare Deum, ut aut intelligeres quæ pro humana capacitate intelligi possunt, aut patienter, et humiliter ferres, et tamen crederes quæ in tanto arcano humani ingenii vires excedunt, et in hac vita intelligi minime possunt, quam hitem movere, ab universali Ecclesia presentire, novum schisma verbis et scriptis contra sanctorum Patrum præcepta inferre. Profecto hoc modo ageres quod agi oportere præcipit Legislator dicens : *Ne transgrediaris terminos patrum*

De sermone Domini in monte : « Quod vero, inquit, aut obscurum aut absurdum illi sonat, non inde concitet contradictionum certamina, sed oret ut intelligat. » Et in libro tertio De Trinitate (cap. 10) : « Mili autem, ait, utile est, ut meminerim virium inæarum, fratresque meos admoneam ut meminerint suarum, ne ultra quam tutum est humana progrediatur infirmitas. » Et in libro Contra Felicianum hæreticum (cap. 2) : « Scripturarum auctoritate contentus, simplicitati obedire potius studeo quam tumori. » Et paulo post (*ibid.*) : « Quam rationem afferre potes si partum prædicas Virginis; si redditus oculos non negas cæcis, si sepultos ostendas 250 redisse a mortuis? Si ergo horum et incomprehensibilis est ratio, et veritas prompta est, facilius in negotiis fidei testimoniis creditur quam ratio vestigatur [*al.*, investigatur]. »

CAPUT XXII.

Probatis quæ probari oportebat, et exclusis quæ excludi ratio suadebat, jam tandem quid tu credas, et credulitatem tuam quid sequatur, videamus. Tu credis panem vinumque Dominicæ mensæ, inter consecrandum, quantum ad substantiam, immobilia permanere, hoc est panem et vinum exstitisse ante consecrationem, et panem vinumque existere post consecrationem, Christi carnem ac sanguinem propterea vocari quod, in memoriam crucifixæ carnis et de latere effusi sanguinis, in Ecclesia celebrantur, ut Dominicam passionem per hoc admoniti semper recolamus, et recolentes, carnem nostram cum vitii et concupiscentiis incessanter crucifigamus (Gal. v, 24). Quæ si vera sunt præstantiora et diviniora fuerunt sacramenta Judæorum sacramentis Christianorum. Quis enim nesciat manna quod de cælo pluebat Dominus, seu animatas et sensibiles creaturas quas populus ille sacrificare consueverat, parva buccella panis, modicoque vini præstantiores exstitisse? Rursus quis non intelligat divinius fuisse prænuntiare futura quam narrare præterita, cum illud non possit facere nisi Spiritu Dei plenus, hoc autem sæpe faciat idiota etiam vel quilibet imperitus? Sed absit hoc a fidelium corde et Christiana intelligentia! Christi namque miles Ambrosius illa inferiora, hæc potiora et digniora esse in libro De mysteriis confirmat dicens (cap. 8) : « Summo studio volumus comprobare quia et antiquiora sunt sacramenta Ecclesiæ quam Synagogæ, et præstantiora quam manna est. » Et paulo post (cap. 9) : « Probatum est antiquiora esse Ecclesiæ sacramenta, nec cognosce potiora. » Et post aliqua, cognovisti præstantiora : « Potior est lux quam umbra, veritas quam figura. » Item, in quarto De sacramentis (cap. 5) : « Accipe quæ dico. diviniora esse sacramenta Christianorum quam Judæorum. » Ergo falsa sunt quæ proponis.

Amplius. Si verum est quod de corpore Christi in credis et astruis, falsum est quod ab Ecclesia ubique gentium de eadem re creditur et astruitur. Omnia

cuim qui Christianos se et esse et dici letantur, A veram Christi carnem verumque ejus sanguinem, utraque sumpta de Virgine, in hoc sacramento se percipi e gloriantur. Interroga universos qui Latine lingue nostrarumve litterarum notitiam perceperunt. Interroga Græcos, Armenos, seu cujuslibet nationis quoscunque Christianos homines; uno ore hanc fidem se testantur habere. Forro si universalis Ecclesie fides falsa existit, aut nonquam fuit catholica Ecclesia, aut perit. Nihil namque efficacius ad interitum animarum quam perniciosus error. Sed non fuisse, aut perisse Ecclesiam, catholicus nemo consenserit. Alioquin non est verum quod Abrahæ Veritas promisit dicens: *In semine tuo benedicentur omnes gentes* (Gen. xii, 18). Item in Psalmo: *Postula a me et dabo tibi gentes hæreditatem tuam et possessionem tuam terminos terræ* (Psal. ii, 8). Item: *Reminiscentur, et convertentur ad Dominum universi fines terræ* (Psal. cxi, 28). Et alibi: *Quos redemit de manu inimici, de regionibus congregavit eos, a solis ortu et occasu, ab aquilone et mari* (Psal. cvi, 2, 3). Item beatus Augustinus in prima expositionis psalmorum parte (in psal. xxi, Tract. 2): *« Ecclesia magna quid est, fratres? Nunquid exigua pars orbis terrarum Ecclesia magna est? Ecclesia magna totus orbis est. »* Item in eadem (Enarr. psal. xxxix): *« Annuntiavi justitiam tuam in Ecclesia magna. Quam magna? Toto orbe terrarum. Quam magna? in omnibus gentibus. Quare in omnibus gentibus? Quia in omnem terram exiit sonus eorum. »* Item, in tertia ejusdem operis parte: *« Corpus Christi constat ex multis credentibus in toto orbe terrarum. »* Item in eadem: *« Tabernaculum Domini est ista sancta Ecclesia in toto orbe terrarum diffusa. »* Et alibi: *« Chorus Christi jam totus mundus est. Chorus Christi ab oriente in occidentem consonat. »* Item, in libro De agone Christiano (cap. 29, tom. III): *« Nec eos audiamus qui sanctam Ecclesiam, quæ una catholica est, negant per orbem esse diffusam. »* Et quibusdam intermissis (ibid.): *« Populus autem ipsius, inquit, quando non audit prophetas, et Evangelium, in quibus apertissime scriptum est Ecclesiam Christi per omnes gentes esse diffusam, et audit schismaticos, non Dei gloriam quærentes, sed suam, satis significat se servum esse, non liberum. »* Et Dominus in Evangelio: *Ager est hic mundus* (Matth. xiii, 38). Et paulo post: *Simile est regnum cælorum sagine missæ in mare, et ex omni genere piscium congreganti* (ibid., 47). Et ad discipulos: *Ite in orbem terrarum, prædicate Evangelium omni creature* (Marc. xvi, 15).

CAPUT XXIII.

Adversus tam clara ipsius Domini et sancti Spiritus ejus de Ecclesia et de statu Ecclesie testimonia, objicis tu, et objiciunt qui, a te decepti, alios deci-

pere moliuntur. Itaque dicitis: *« Prædicatum est Evangelium in omnibus gentibus, credidit mundus, facta est Ecclesia, crevit, fructificavit, sed imperitia male intelligentium 251 postea erravit, et perit; in nobis solis et in his qui nos sequuntur sancta in terris Ecclesia remansit. Hanc sacrilegam vanitatem evertit evangelica veritas, et prophetarum atque sanctorum Patrum non violanda auctoritas. Unde Ecclesie sue sancte in Evangelio suo Dominus pollicetur dicens: Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus usque ad consummationem sæculi* (Matth. xxviii, 20). » Quod minime diceret, si Ecclesiam suam ante consummationem sæculi perituram esse prænosceret. Et alibi: *Tunc si quis vobis dixerit: Ecce hic Christus, aut ecce illic, nolite credere* (Matth. xxiv, 23). Augustinus, in secunda psalmorum expositionis parte (enarr. in psal. lvi): *« Corpus est autem Ecclesia, non ista, aut illa, sed toto orbe diffusa. »* Item in eadem (in psal. lxi): *« Spes omnium filiorum terræ. Non spes unius anguli, non spes unius Judæe, non spes solius Africæ, non spes Pannoniæ, non spes Orientis aut Occidentis, sed spes omnium finium terræ, et in mari longe. »* In eadem (in psal. lxxi): *« Hæc propheta propter eos præmissa est, qui putant religionem nominis Christiani usque ad certum tempus in hoc sæculo victuram, et postea non futuram. Permanebit autem cum sole, quandiu sol oritur, et occidit. Hoc est, quandiu tempora ista volvuntur, non deerit Ecclesia, id est Christi corpus in terris. »* Item in eadem (in psal. xcii): *« Domum tuam decet sanctitudo, Domine* (Psal. xcii, 5); *domum tuam, totam domum tuam. Non hic, aut hic, aut ibi; sed domum tuam totam per totum orbem terrarum. Quare per totum orbem terrarum? Quia correxit orbem terræ qui non commovebitur* (Psal. xc, 40). *Domus Domini fortis erit, per totum orbem terrarum erit. »* Item in extrema ejusdem operis parte (in psal. ci): *« Quid est quod dicis, hæretice, jam perisse Ecclesiam de omnibus gentibus, quando adhuc prædicatur Evangelium, ut possit esse in omnibus gentibus. Ergo usque in finem sæculi Ecclesia in omnibus gentibus. »* In eadem: *« Ubi sunt qui dicunt perisse de mundo Ecclesiam, quando nec inclinari potest? »* Item in eadem (in psal. cv): *« Quisquis putaverit Ecclesiam in una parte esse, et non eam cognoverit diffusam toto orbe terrarum, et crediderit eis qui dicunt: Ecce hic est Christus, et ecce illic* (Matth. xxiv, 23), sicut modo audistis cum Evangelium legeretur, cum ille totum orbem emerit quia tantum pretium dedit, ille tanquam in proximo scandalizatur, a luna uritur. »

Falsum est igitur quod de corpore Christi a te creditur et astruitur. Ergo vera est ejus caro, quam accipimus, et verus est ejus sanguis quem potamus.

Explicit liber beati Lanfranci Cantuariensis archiepiscopi De corpore et sanguine Domini contra Berengurium.